Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FRED. NØRGAARD OG HANS JENSEN

VENSTRES HISTORIE I DANMARK

TIDEN 1837-1937

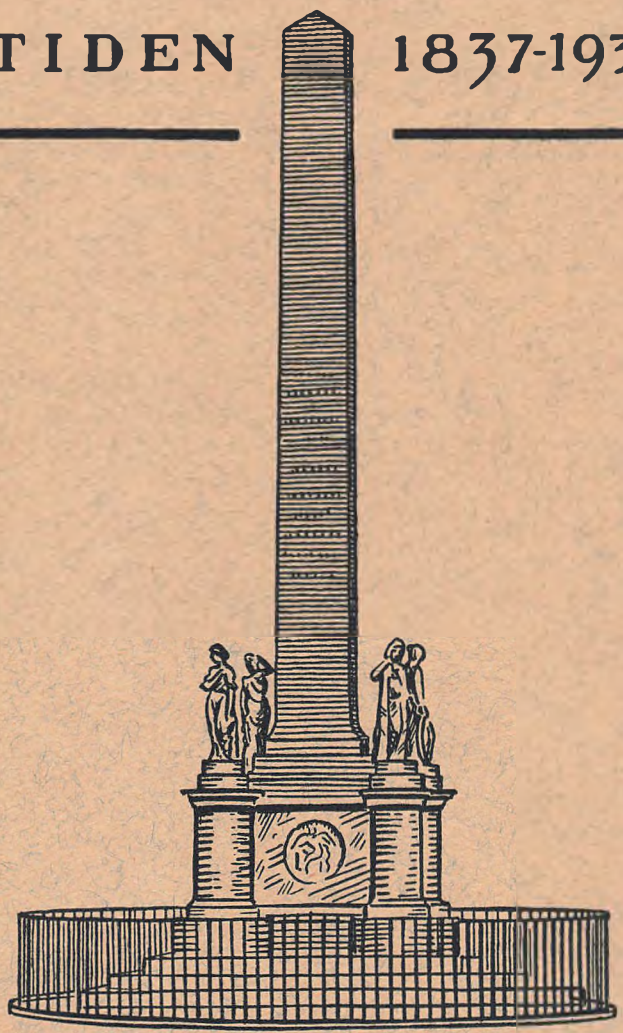

Hefte Nr. 18

KULTURHISTORISK FORLAG

blev at betragte som valgt for Livstid af de Partier, de tilhørte. Valg af Medlemmer til Kommissioner og af Statsrevisorer skulde foretages i et Fællesudvalg. Det blev en udtrykkelig Grundlovsbestemmelse, at Forældre ikke kunde tilpligtes at sætte deres Børn i Folkeskolen, naar de selv sørgede for en fyldestgørende Undervisning. Valgretsgrænsen paa 25 Aar til Folketinget skulde først træde gradvis i Kraft gennem 4 Valgperioder, men omvendt skulde Kravet om 35-Aars-Alder ved Landstingsvalg ikke gælde dem, der havde Valgret efter de hidtidige Regler. Til Grundlovsændring skulde der foruden Vedtagelse i en Rigsdag og derpaa, efter Opløsningsvalg, i en følgende kræves Godkendelse ved Folkeafstemning af Flertallet af de stemmende Vælgere og af mindst 45 pCt. af samtlige Vælgere. Den sidste Bestemmelse blev den endelige Udformning af den Tanke, der allerede var blevet fremsat i J. C. Christensens Grundlovsforslag af September 1913.

I det hele tør det siges om Grundloven af 1915, at den blev ikke først og fremmest Klaus Berntsens eller Zahles, ej heller Neergaards eller Jørgen Pedersens, men *J. C. Christensens Grundlov.* Frem for alt var det Christensen, der maa kaldes den egentlige Ophavsmand til, hvad der blev Grundlovens afgørende Hovedbestemmelse: Aldersgrænsen som Afløsning af de tidligere Privilegier ved Landstingsvalg.

At Forholdstalsvalgmaaden ved Folketingsvalg nu blev et Led i den danske Forfatning, stemte ikke med Ønskerne inden for Venstre, og det kunde, rent bortset fra Venstres tydelige partimæssige Interesse i det ældre Valgsystem, sikkert nok med god Grund kaldes politisk betænkeligt at gaa over til et System, der gjorde det vanskeligere at opnaa et fast Folketingsflertal som Grundlag for parlamentarisk Styre. Jørgen Pedersen udtalte under de sidste Grundlovsforhandlinger, at vel blev der i Grundloven ikke sagt noget om, hvorledes Forholdstalsvalgmaaden skulde gennemføres, men der skulde fremtidig regnes med denne Valgmaade for at opnaa en ligelig Fordeling mellem de forskellige Partianskuelser, var givet. I en saadan Udtalelse blev det klart udtrykt, at man selvfølgelig fra Venstres Side ogsaa paa dette Punkt vilde være med til praktisk at anerkende og gennemføre, hvad der nu engang var blevet Grundlovsbestemmelse.

Ved den nye Valglov gennemførtes ren Forholdstalsvalgmaade helt for de 24 Folketingsmænd, der skulde vælges i Hovedstaden (København-Frederiksberg); ude i Landet skulde der være 93 Folketingsvalgkredse med Valg i de

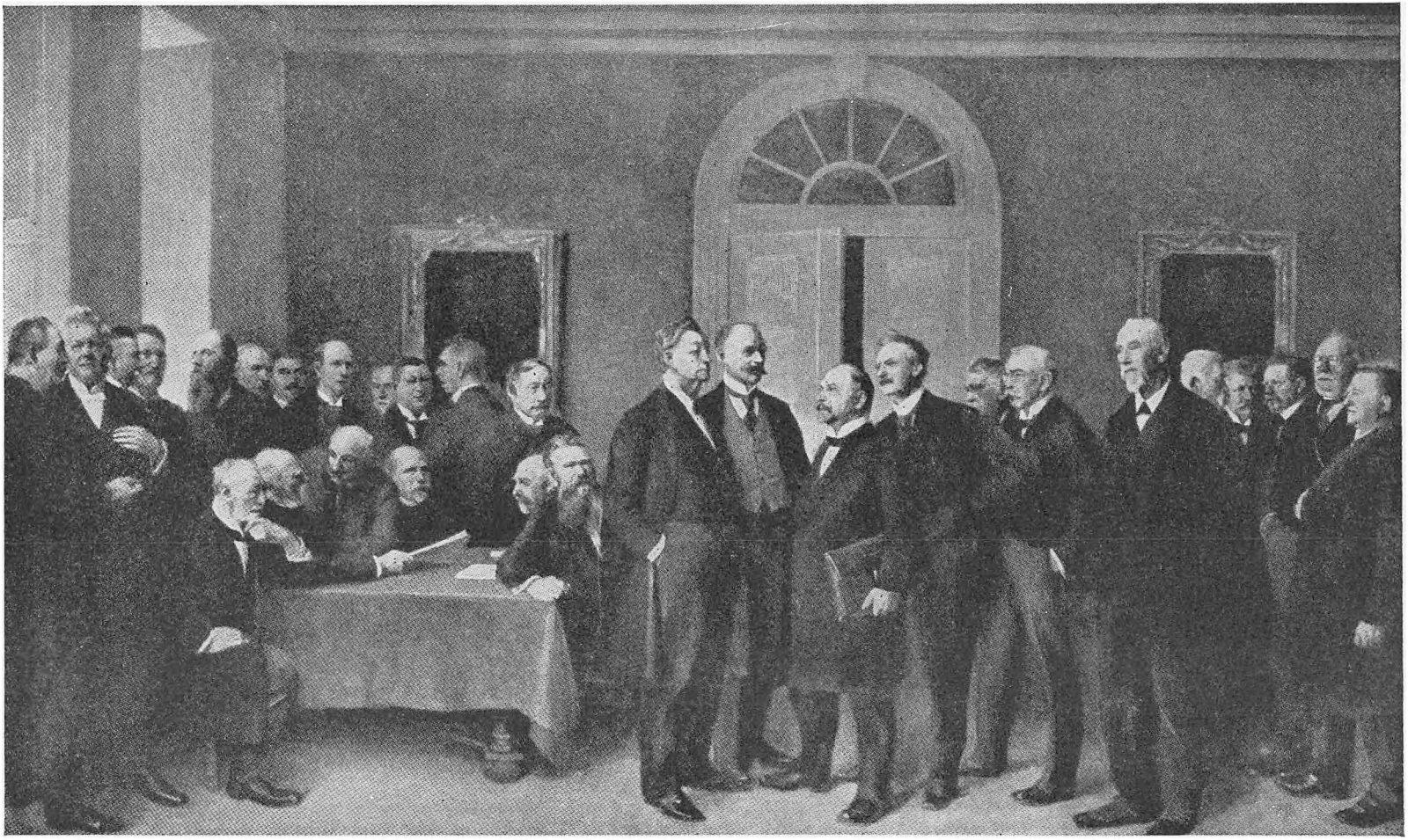

Grundlovsudvalget af 1915. Maleri i Rigsdagen af Herman Vedel.

enkelte Kommuner, ikke som tidligere paa eet Valgsted, iøvrigt efter de gamle Regler, dog saaledes, at en Kandidat kunde stille sig i flere Kredse inden for samme Amt; desuden skulde der være 23 Tillægsmandater, hvoraf 9 gik til Øerne, de 11 til Jylland og fordeltes mellem Partierne i Forhold til deres Stemmetal i hvert af de to Omraader for sig, medens de resterende 3 Mandater fordeltes med 1 til Øerne og 2 til Jylland, men mellem Partierne i Forhold til deres Stemmetal i Landet som Helhed (medregnet Hovedstaden, men fraregnet Færøerne). Hvert Partis Tillægsmandater fordeltes paa Amterne i Forhold til det urepræsenterede Antal Stemmer, det havde i hvert enkelt af de forskellige Amter, og derefter mellem dets enkelte ikke-kredsvalgte Kandidater i Forhold til deres Stemmer indenfor Amtet. Det var en væsentlig praktisk Mangel ved den ny Valgordning, at den var saa indviklet og for den almindelige Vælger saa lidt overskuelig. Særlig inden for Venstre, som det mest folkeligt indstillede Parti, var der ogsaa mange, der beklagede, at den gammeldags Valgdag med dens festlige Stemning forsvandt ved Kommuneafstemningerne; det var for mange Vælgere en virkelig Oplevelse at gøre Rejsen til Valgstedet, stævne sammen omkring Valgtribunen, Ansigt til Ansigt med de forskellige Kandidater og deres Stillere, mødes paa denne ene Dag med Meningsfæller og Modstandere fra hele Kredsen. Den gamle Afstemningsmaade kunde imidlertid ikke bevares, nu da det var baade Kvinder og Mænd, der skulde kaldes bort fra Hjemmene.

Efter at der mellem Partierne, for Højres Vedkommende dog kun den overvejende Del af Partiet, var opnaaet Enighed om den ny Grundlov og Valglov, vedtoges 22. April 1915 Grundlovsforslaget i Landstinget, hvor 11 Højremænd stemte imod, medens een sagde: Stemmer ikke, 23. April i Folketinget, hvor kun een Højremand (Julius Wulff) afgav Nejstemme. Valgloven vedtoges nogle Dage senere. Af Hensyn til Grundlovens Bekræftelse maatte derefter afholdes nye Valg til begge Rigsdagens Ting. 14. Maj foregik Valg til Folketinget, 21. Maj til Landstinget. Aldeles overvejende var det »Fredsvalg«, det var netop fra alle Partiers Side Forudsætningen, at saaledes skulde Valgene under Hensyn til Krigssituationen forløbe, og det var jo nu blevet muligt gennem den Enighed, der var blevet skabt paa Rigsdagen. Kun i enkelte Tilfælde blev der Valgkamp, og den eneste Forskydning i Styrkeforholdene blev, at Venstre mistede Folketingsmandatet for Færøerne, der gik over til en Radikal. Der blev herefter 42 Venstremænd i Folketinget, 26 i Landstinget.

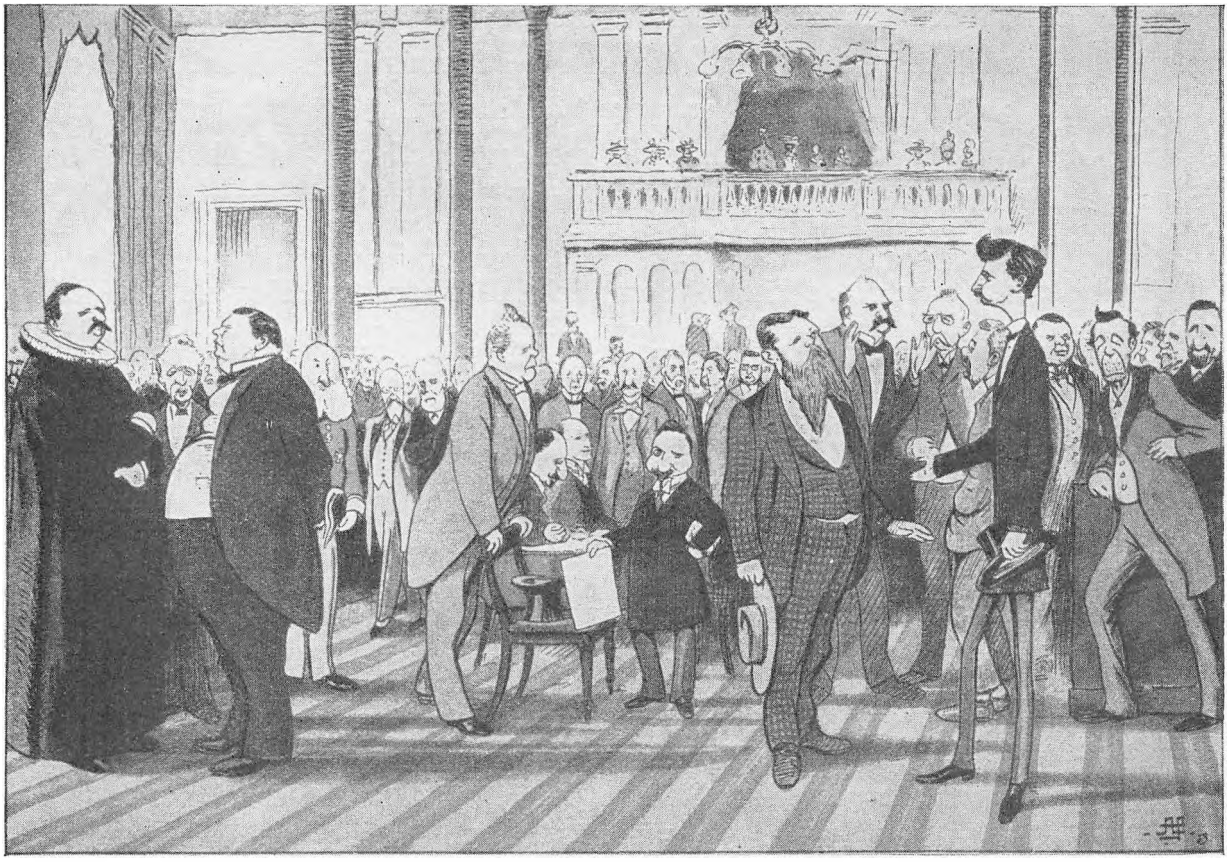

Den grundlovgivende Rigsdag. Satire af Alfred Schmidt i »Blæksprutten«.

Det nyvalgte Landsting vedtog Grundloven 3. Juni (ved en Tredje Behandling efter Første og Anden Behandling uden Taler den foregaaende Dag). Jørgen Pedersen udtalte som Venstres Ordfører sit Ønske om, at man under den ny Grundlov ikke vilde fæstne sig ved Særinteresser, men ved Fædrelandets Vel, ønskede ligeledes, at den politiske Forhandling under den ny Grundlov vilde komme til at foregaa under værdigere Former end ofte under den gamle og begrundede sit Haab herom ved en Henvisning til den gode Indflydelse, man kunde vente fra Kvindernes Side. Den endelige Vedtagelse i Landstinget skete med 51 Stemmer mod 12 (2 Medlemmer var fraværende, og Formanden stemte ikke).

I Folketinget foregik den endelige Behandling af Grundlovsforslaget 4. og 5. Juni, men kun sidstnævnte Dag, ved tredje Behandling, holdtes der Taler. Som Ordfører for Venstre sagde Klaus Berntsen bl. a.: »Naar dette Grundlovsforslag i Dag er vedtaget her i Tinget og derefter faar Kongens Stadfæstelse, har det danske Folk faaet den frieste Forfatning, der findes i Europa, og saa

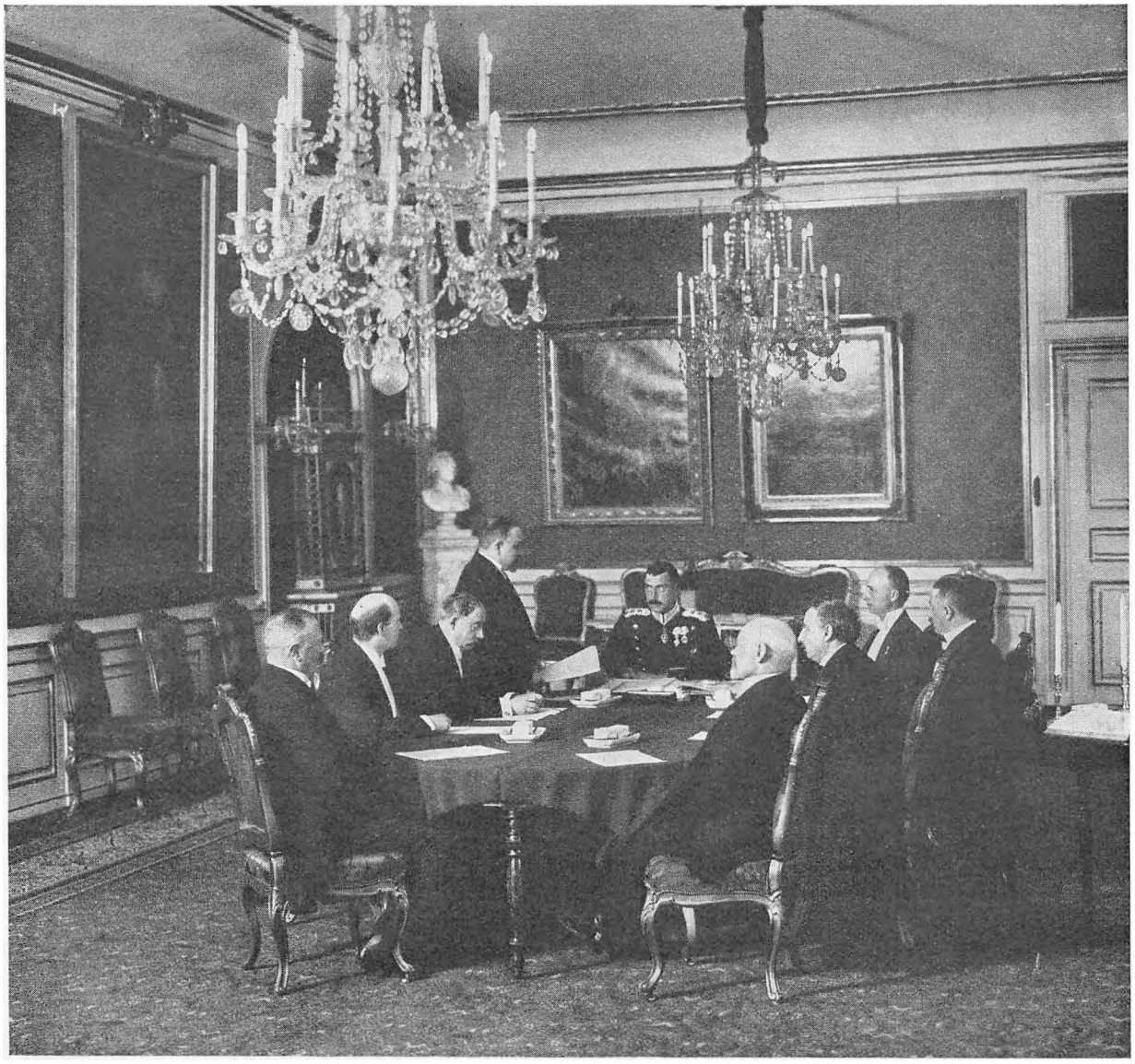

Grundloven underskrives i Statsraadet 5. Juni 1915.

er Junigrundloven ikke blot Folkets moralske, men ogsaa dets juridiske Ret«. Han udtalte sin Tillid til, at det danske Folk vilde benytte den Frihed, der blev lagt i dets Haand under Følelse af Ansvar, sin Tro paa, at alle Interesser, der i god Forstand kunde kaldes konservative, netop vilde staa sig bedst ved at staa uden Værn af Privilegier. Han sluttede med en Tak til Kongen og til Vælgerne, der i stedse stigende Tal ved deres Tilslutning trofast havde ydet deres Medvirkning til denne Opgaves endelige Afslutning. Mod den ensomme Højremand, der ogsaa nu stemte Nej, vedtog Folketinget (hvor eet Medlem var fraværende) med 111 Stemmer den nye Grundlov.

Samme Dag, altsaa paa den historiske Grundlovsdag, kunde Grundloven underskreves af Kong Christian X, der til det Formaal fik overrakt en Guldpen af Regeringen. Kl. 2½ blev der i et Fællesmøde for begge Rigsdagens Ting af Konsejlspræsidenten givet Meddelelse om Kongens Stadfæstelse, og ved samme Lejlighed modtog Rigsdagen en Deputation af Kvinder, der udtrykte deres Glæde over Valgrettens Udvidelse til deres Køn. Et stort, festligt Tog af Kvinder drog til Amalienborg og hyldede Kongen. Kvindevalgretten var jo noget meget væsentligt nyt i den vedtagne Forfatning, men ikke af saa afgørende praktisk Betydning, som man har kunnet være tilbøjelig til at tænke sig.

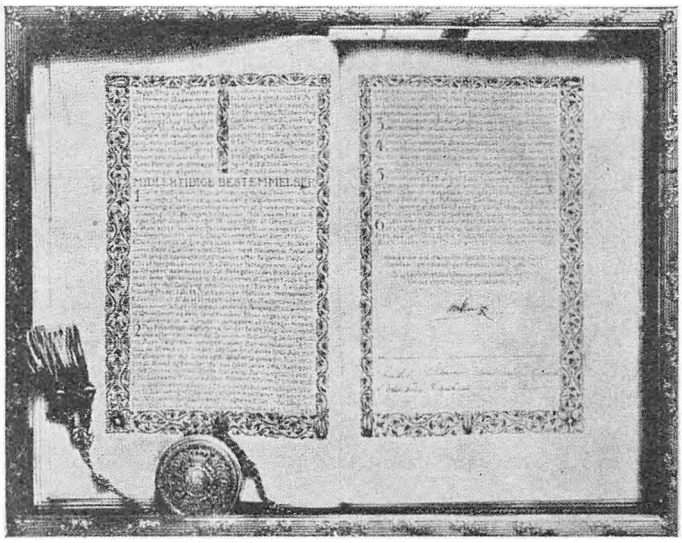

Grundloven i Sølvskrinet paa Rigsdagen.

Det afgørende nye ved Grundloven af 1915 laa i Landstingets Omdannelse gennem Valgretsprivilegiernes Bortfald. Det var ikke noget nyt Privilegium af lignende Art, at Valgretten til det nye Landsting blev forbeholdt de 35-aarige, for her skete ingen Deling efter Stand eller Formue, og det vil altid være en Skønsag, ved hvilken Alder en Valgret bør indtræde; til Gengæld blev jo Valgretsalderen for Folketingsvalg nedsat, og det var i sig selv en sund folkelig og demokratisk Tanke at give en særlig Ret til de Vælgere, der ifølge deres Alder kunde regnes som Regel at være Familiefædre og Familiemødre, Hjemmenes Repræsentanter. Med Grundloven af 1915 sluttede den halvhundredaarige Forfatningskamp, der allerede var blevet indledet ved Forberedelserne til Grundloven af 1866. Kampen var endt med Sejr for Demokratiets, d. v. s. først og fremmest for Venstres gennem Tiderne fastholdte Krav om Genoplivelse af den oprindelige Junigrundlov. Grundloven af 1915 virkeliggjorde i alt væsentligt Junigrundlovens Idéer — med den Tilføjelse efter Tidsforhold og nye Vilkaar, som særlig laa i Valgrettens Udstrækning til Kvinder og Tjenestefolk (samt i Anerkendelse af Forholdstalsvalgmaaden ved Folketingsvalg).

Til de midlertidige Bestemmelser i den nye Grundlov hørte, at den skulde træde i Kraft et Aar efter, at den var stadfæstet af Kongen, en Bestemmelse, der kunde ændres ved Lov. Det sidste kom til at ske, idet man senere fandt en Forlængelse nødvendig for at undgaa Rigsdagsvalg under Krigssituationen. Foreløbig blev der altsaa regeret videre ifølge den gamle Grundlov og ved Hjælp af den Rigsdag, der var blevet valgt ved »Fredsvalgene« i 1915.

FRA GRUNDLOVENS VEDTAGELSE TIL VERDENSKRIGENS AFSLUTNING (1915—18).

Indenfor Regeringen drøftede man efter den ny Grundlovs Vedtagelse Spørgsmaalet, om det ikke vilde være heldigt nu at lade sig afløse af et Samlingsministerium. Man var dog for overbevist om sit eget Kald til at styre, og desuden var det umuligt at faa J. C. Christensen med til det. Han ønskede for sit Vedkommende paa denne Tid ikke noget nærmere Samarbejde med de radikale Førere end det, der var givet ved Venstres Stilling som Oppositionsparti; kun nødig gik han med til, at der 17. Juni 1915 enstemmig i Folketinget vedtoges følgende Erklæring:

»Folketinget beslutter at udtale, at da man fra alle Sider i det danske Folk uden Partiskel er enig om, at enhver Regering maa støttes i Gennemførelsen af en ubetinget og ligelig Neutralitetspolitik, tilsiger Tinget det nuværende Ministerium sin Støtte i dets Arbejde for denne Politik.«

Bagefter spottede J. C. Christensen i sit Blad over, at »der skulde meget til«, et Tillidsvotum fra alle Partier paa Rigsdagen, for at den siddende Regering vilde føle Tryghed; han gjorde opmærksom paa, at den vedtagne Udtalelse dog ikke ligefrem var »glinsende af Tillid«, Ordet Tillid var ikke engang nævnt i den! J. C. Christensen og det radikale Parti aflod aldrig at være paa bitter Krigsfod med hinanden, men selvfølgelig var det ingen Frase, at Venstre vilde støtte en Neutralitetspolitik. Imidlertid havde man fra radikal og ganske særlig fra socialdemokratisk Side Tilbøjelighed til i enhver Kritik af Regeringen at se en dulgt og farlig Indflydelse fra »uneutrale Kredse«. Efterhaanden kom Borgbjerg saa højt op, at han under Rigsdagssamlingen 1915—16 i Folketinget betegnede J. C. Christensen som »den nationale Fare i dette Øjeblik«, og J. C. Christensen skildredes i Regeringspressen som en Mand, der vilde føre Danmark ind i Krigen. Socialdemokratiet regnede naturligvis ikke sin

egen Holdning for uneutral, skønt den var umiskendelig paavirket af Partiets nære Forbindelse med det daværende tyske Socialdemokrati, hvis Indflydelse var i Vækst under Krigen, og som til Dels kunde bruge det danske Socialdemokratis Mænd til at repræsentere sig ved internationale Forhandlinger.

Regeringen kunde ikke faa alt, hvad den krævede hos Oppositionen. Med Tilslutning fra saavel Venstre som Højre kunde 17. Juli 1915 udstedes et Tillæg til Straffeloven, hvorefter der blev Bødestraf for dem, der offentlig i Skrift eller Tale ubeføjet sigtede danske Statsmyndigheder for ved Afgørelse angaaende Landets Ind- og Udførsel ikke at iagttage den Upartiskhed overfor krigsførende Lande, som Neutraliteten gjorde til Pligt; samme Straf skulde ramme dem, der offentlig i Skrift eller Tale søgte at ophidse Befolkningen mod en krigsførende Nation. Imidlertid havde Regeringen i sit oprindelige Forslag krævet viderelaaende Bestemmelser, men maatte gaa med til en Ændring for at faa Loven gennem Landstinget. Jørgen Pedersen, Venstres Fører i dette Ting, udtalte det Haab, at Loven vilde komme til at ligge temmelig upaaagtet og ubenyttet hen; men J. C. Christensen skrev efter dens Udstedelse, at den kunde komme til at virke uheldigt i Udlandet, fordi man der vilde antage, at der maatte være »noget forkert i det danske Folk med Hensyn til Neutraliteten«, og desuden ikke mere vilde bedømme Stemningen i det danske Folk efter dets Presse, der nu ikke mere var den samme frie Presse som før. Overfor den ekstraordinære Krigslovgivning indtog Venstre altsaa det samme Standpunkt, hvad enten det drejede sig om en Begrænsning af den tilvante Ytringsfrihed eller om Reguleringer i de tilvante frie Handelsforhold; man vilde saa lidt som muligt anerkende, at der i Krigstiden behøvedes andre Love end i Fredstid.

J. C. Christensen betegnede ved samme Lejlighed den siddende Rigsdag som »dødsdømt«, hvad der jo ubestrideligt ogsaa var rigtigt, da den ifølge den nye Grundlov var bestemt til at skulle afløses af en anden. Spørgsmaalet var, hvornaar det skulde ske. Venstre ønskede, at Grundloven skulde træde i Kraft straks efter Udløbet af den vedtagne Frist, altsaa efter 5. Juni 1916, og med Henblik paa nær forestaaende Valg vedtog Partiet paa et Landsdelegeretmøde 11. Januar 1916 en Programudtalelse.

»Et Afsnit af vor politiske Historie er til Ende«, hedder det her, »den nye Grundlov kalder paa alle selvstændige og hæderlige Mænd og Kvinder. Venstre er et Folkeparti, der ikke vil sætte Skel og dele Folket i Klasser. Bevarelsen

af vort Lands Selvstændighed og Frihed er Folkets største og vigtigste Opgave,« Landets Neutralitet maa opretholdes, og Forsvarsvæsenet til enhver Tid tilpasses herefter. Selvstyret skal yderligere befæstes gennem Indførelse af fuld almindelig Valgret ved Amtsraadsvalg og Ret for Byraadene til selv at vælge deres Formænd. Kvinderne maa have fuld Ligestilling med Mænd i Familie, Samfund og Stat. Retspleje og Straffelovgivning maa forbedres, Alkoholmisbruget modarbejdes. Paa den sociale Lovgivnings Omraade vil man styrke det private Initiativ og Viljen til Selvhjælp, støtte de smaa og svage i Kampen for Tilværelsen, udvikle det sociale Forsikringsvæsen, fortsat hjælpe Enker og Børn, de gamle, Arbejdsinvalider og syge. Man vil arbejde paa Fæsteforholdets Afløsning, Lens og Stamhuses Overgang til fri Ejendom under Former, hvorved kapitalistisk Spekulation hindres, for offentlig Jords Overdragelse til Smaabrug og ubemidledes Adgang til selvstændig Jordbesiddelse og andet selvstændigt Erhverv i By som paa Land. Man vil Sparsommelighed i Statsstyrelsen og kræver Skattebyrden lagt paa de stærkeste Skuldre, en særskilt Vurdering af Jorden ved Ejendomsskyld og en Grundværdistigningsskat til Stat og Kommune. Tilsidst kræves et frisindet Arbejde paa den kirkelige Lovgivnings og paa Folkeoplysningens Omraade (herunder Læreruddannelsen).

Det er ejendommeligt for denne Venstreudtalelse fra Krigstiden, at den ikke hentyder til selve denne Tids Forhold, men derimod siger, at »de nye Forhold, der i den kommende Tid paa forskellig Maade kan komme til at foreligge for dansk Erhvervsliv, bør være Genstand for Lovgivningsmagtens særlige Opmærksomhed, saa at vort Land bliver i Stand til at bevare og udvikle sin Stilling paa Verdensmarkedet for vore Hovederhverv: Landbrug, Fiskeri, Handel, Skibsfart, Haandværk og Industri«. Nogen Kritik af den radikale Regerings økonomiske Politik laa ikke i disse Ord.

Udtalelsen slutter med en Appel til Vælgerne om at møde frem ved Valgene, for at Venstre kan opretholdes som et kraftigt og uafhængigt Folkeparti, der ikke lader sin Politik foreskrive af noget af Yderpartierne, men er stærkt nok til at føre Udviklingen videre i det gamle Venstres Aand og paa den Maade, der stemmer bedst med Folkets Ejendommeligheder. Vi lægger Mærke til, at der ikke er Tale om »Liberalismen« og liberale Idéer, de Slagord, det efter Krigen blev saa selvfølgeligt at anvende i Venstrepartiets Agitation.

Faa Dage efter Fremsættelsen af denne Venstreerklæring, der altsaa for-

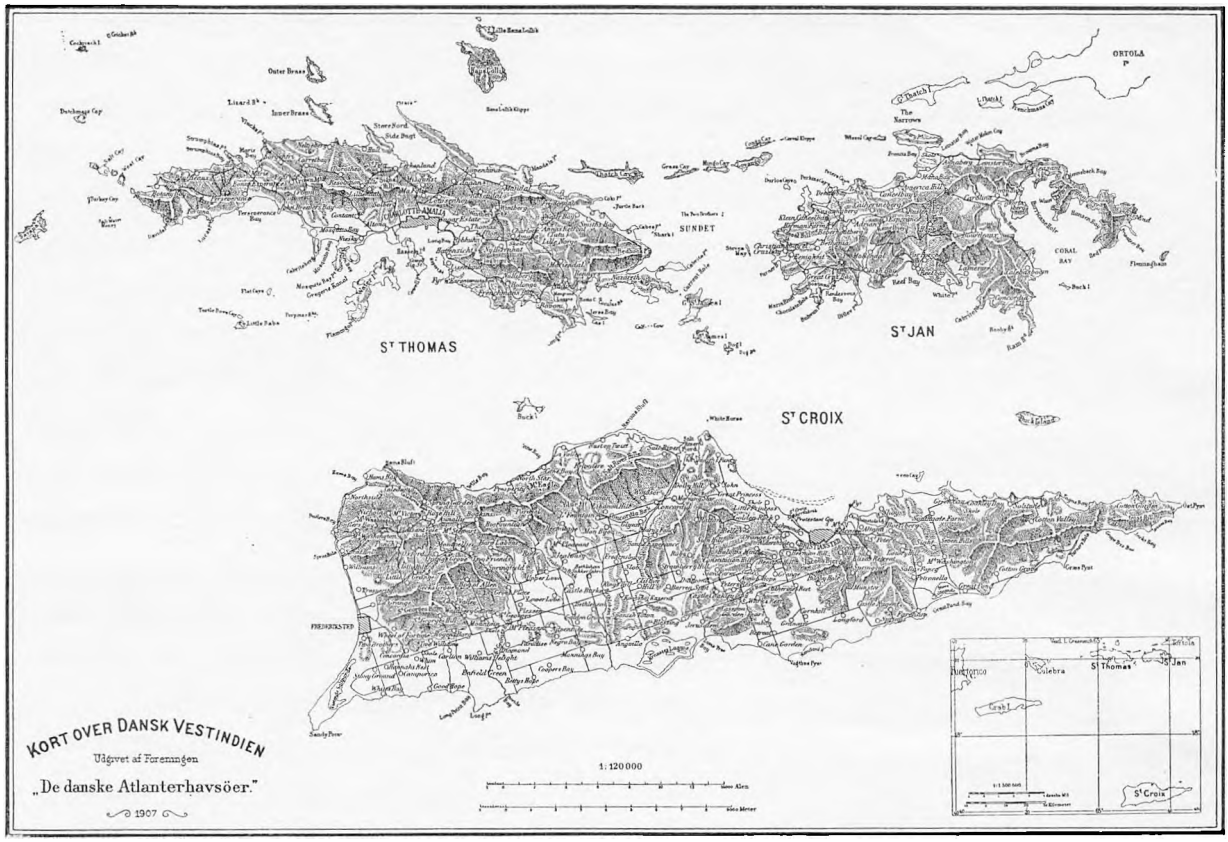

Kort over de dansk-vestindiske Øer.

udsatte nær forestaaende Valg, foretog Det konservative Folkeparti — det Parti, der netop lige var blevet dannet til Afløsning af det gamle Højre og Fortsættelse af konservativ Politik under den ny Grundlovs Vilkaar — en Henvendelse til Regeringen om videre Udskydelse af Valgene under Hensyn til, at Krigen stadig vedvarede. I den Anledning forelagde Regeringen et Lovforslag i Rigsdagen om, at Grundloven først skulde træde i Kraft 5. Juni 1917, »med mindre et andet Tidspunkt fastsættes ved ny Lov«. Forslaget vedtoges i baade Folketing og Landsting med Regeringspartiernes Stemmer, medens Venstre afholdt sig fra at stemme.

Der fulgte nogle Maaneders forholdsvis politisk Ro, men saa sprang en Bombe, da Udenrigsminister Erik Scavenius 4. August 1916 gav Rigsdagen i et lukket Møde Meddelelse om, at der var truffet Aftale med de amerikanske forenede Stater om Salg af de dansk-vestindiske Øer, St. Thomas, St. Croix og St. Jean, for en Sum af 25 Millioner Dollars. Meddelelsen virkede saa meget mere overraskende, som Finansminister Edvard Brandes, under hvem Øernes

Styrelse hørte, ganske kort Tid i Forvejen havde offentlig — paa Forespørgsel fra et Blad — bestemt benægtet, at der fandt Forhandlinger Sted om noget Salg. Dementiet vakte nu Forargelse, men blev forsvaret med, at Aftaler med De forenede Stater havde gjort absolut Tavshed om Sagen nødvendig, indtil der forelaa en Overenskomst.

Det skyldtes almindelig Misfornøjelse med Regeringen, naar der i videre Kredse, end det ellers vilde have været Tilfældet, rejste sig Modstand mod dette Øsalg. Det var ganske vist noget af en Falliterklæring for Landet, at der ikke længere skulde være Anledning til at fastholde Besiddelsen af disse Øer, der gennem et Par Aarhundreder havde tilhørt Danmark og en Tid var af stor Betydning for den københavnske Sukkerindustri. Imidlertid havde Forsøg, der siden Strandingen af de forrige Salgsplaner 1902 havde været gjort for at ophjælpe Øerne paany, været temmelig frugtesløse, og der var en vis Uro i Befolkningen, der ligeledes viste, at Danmark ikke rigtig magtede Forholdene indenfor dette fjerne lille Landomraade, som ogsaa kun rent statsligt, men ikke nationalt var knyttet til Moderlandet. Omraadet var alt for lille til, at Danmark derigennem kunde faa den fornødne Øvelse som tropisk Kolonimagt, og nu stod man overfor et venskabeligt Pres fra Amerikas Side i Retning af en Afstaaelse.

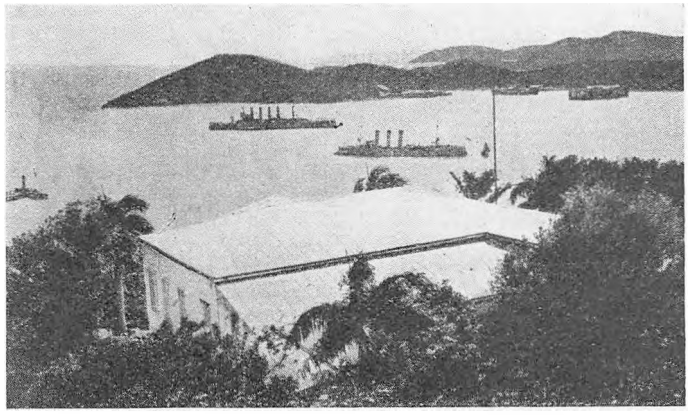

Havnen ved St. Thomas, som man knyttede saa store Forhaabninger til.

Venstres Standpunkt overfor Salget blev, at det ikke burde fuldbyrdes, før der var truffet Beslutning derom af en Rigsdag valgt i Henhold til den nye Grundlov. Da 10.—12. August Folketinget første Gang behandlede et Forslag til Rigsdagsbeslutning angaaende Overenskomsten med De forenede Stater (der naturligvis ikke kunde træde i Kraft uden Rigsdagens Godkendelse), stillede J. C. Christensen et Forslag i den Retning; han udviklede, at Stillingen nu ikke var som i 1902, og en Beslutning som denne efter manges Mening ikke burde tages, før den store Krig havde raset til Ende. Hans Forslag forkastedes, og 14. August vedtog Folketinget med de radikale og socialdemokratiske Stemmer, at der skulde være Folkeafstemning om Sagen, men

ikke Rigsdagsvalg. I Landstinget viste der sig straks Vanskelighed ved at faa gennemført en tilsvarende Vedtagelse; Ministeriet optog da Forhandling med Partierne om Dannelsen af en Fællesregering, og Kongen tilkaldte 19. August Partiformændene og formanede dem til at række hinanden Haanden i Fordragelighed. Ligesom de øvrige Partier erklærede Venstre sig villigt til at gaa ind i en Forhandling, men da de Betingelser, der blev stillet fra radikal Side, viste sig utilfredsstillende, kom der ikke noget Resultat. Øsalgsspørgsmaalet blev herefter behandlet videre i Landstinget, og her vedtoges 24. August en Udtalelse, svarende til den, der var blevet foreslaaet af J. C. Christensen; man erklærede, at en Beslutning om Øernes Afstaaelse, saafremt den ikke kunde udsættes til efter Krigen, i hvert Fald burde træffes af en Rigsdag, valgt i Henhold til den nye Grundlov.

Regeringen fandt det nu paakrævet, at der blev Valg, og fremsatte 1. September i Folketinget Forslag til Lov om Ikrafttræden af Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1915. Inden man var naaet til Afstemning i Tinget, rettede Formanden for dets konservative Gruppe, Professor H. O. G. Ellinger, Henvendelse til Konsejlspræsidenten om, at der atter optoges Forhandlinger om et Samlingsministerium med Repræsentanter for Partierne. Det skete, og Folketingets Forhandlinger om Grundlovens Ikrafttræden blev afbrudt. Heller ikke nu blev der tilvejebragt Enighed. Venstre erklærede sig villigt til at gaa med til et Fællesministerium med C. Hage (siden April Handelsminister) som Chef og med det Formaal at opretholde Landets Neutralitet og gennemføre Foranstaltninger til Lettelse af Dyrtidens Tryk paa den mindre bemidlede Del af Befolkningen, men krævede, at Valgene blot skulde udskydes saa længe, som Samlingsministeriet blev opretholdt. Paa det sidste Krav strandede Forhandlingerne, da det radikale og det socialdemokratiske Parti ikke vilde gaa med dertil. Et Udbytte af Partidelegationens Drøftelser blev det derimod, at man samledes om en Plan til Løsning af det vestindiske Spørgsmaal ved Hjælp af en Rigsdagskommission med 15 Medlemmer fra hvert Ting, som først skulde afgive Betænkning, hvorefter der skulde være Folkeafstemning.

Da Regeringen forelagde det sidstnævnte Forslag i Landstinget, stødte det dog paa Modstand baade fra Venstre og Konservative. Venstre krævede Afholdelse af Valg som en naturlig Konsekvens af, at Forhandlingerne om et Samlingsministerium var strandet, og desuden, at Folkeafstemning om Øsalget blev knyttet sammen med det første almindelige Rigsdagsvalg; endvidere

ønskede man, at Øernes Befolkning selv ved en Afstemning skulde udtale sig for Salget. Venstres Forslag kunde ikke vedtages, og Landstinget samledes da om et konservativt Ændringsforslag, hvorefter der blot skulde nedsættes en Kommission til at udtale sig om Sagen. Folketinget vedtog Regeringens Forslag, og hermed var der saa banet Vej for et Fællesudvalg, der skulde forsøge at forlige de stridende Opfattelser. Medens Fællesudvalget arbejdede, foreslog Landstingsmand F. V. Hey efter Tilskyndelse fra Grev Mogens Frijs, at der i Regeringen skulde ved Siden af de radikale Ministre optages en Repræsentant for hvert af de andre Partier. Tanken, der altsaa sigtede paa en begrænset Løsning af Spørgsmaalet om Samlingsregering, vandt Tilslutning i Fællesudvalget, hvis Betænkning derfor dels blev en Meddelelse om en Overenskomst i denne Henseende med Konsejlspræsidenten, dels en Indstilling om Afgørelse vedrørende de vestindiske Øer nogenlunde i Overensstemmelse med, hvad Partierne tidligere var blevet enige om, altsaa først Nedsættelse af en Kommission, dernæst Folkeafstemning. Indstillingen vedtoges i Folketinget 30. September, i Folketinget med alle Stemmer mod 1, i Landstinget enstemmigt.

Satire fra »Klods Hans«
»Turde jeg ikke bede de Herrer se lidt venlig ud et Øjeblik«

I den derefter nedsatte Kommission paa 30 Medlemmer blev N. Neergaard Formand. Kommissionen afgav Betænkning 2. December. Et Flertal paa 23 Medlemmer, hvortil Venstre hørte, anbefalede Øernes Afstaaelse, medens af 8 konservative Medlemmer de 7 gik imod. Ved paafølgende Folkeafstemning (14. December) stemte 283.670 »Ja«, 158.175 »Nej« til Afstaaelsen. Paa Rigsdagen vedtoges Afstaaelsen derefter med 90 Stemmer mod 16 (enkelte Venstremænd, bl. a. Jensen-Sønderup, Fred. Nørgaard og Vanggaard, og de fleste Konservative) i Folketinget, 40 (heriblandt nogle Konservative) mod 19 i Landstinget. Venstre var aldeles overvejende for Salget, de Konservative imod det.

Den endelige Aftale mellem Danmark og De forenede Stater blev sluttet 17. Januar 1917, og ved et »aabent Brev« tog Kongen 9. Marts 1917 højtideligt Afsked med sine vestindiske Undersaatter.

Den brydsomme Sag var ført til Afslutning, men altsaa ikke uden at faa visse indrepolitiske Konsekvenser. I Regeringen var Marts 1916 indtraadt C. Hage som Minister uden Portefølje, fra 28. April 1916 som Handelsminister (hvorefter J. Hassing-Jørgensen, der hidtil havde varetaget Handelsministeriet, kun blev Trafikminister), fra sidstnævnte Dato Th. Povlsen som Kirkeminister (hvorefter S. Keiser-Nielsen kun blev Undervisningsminister). 30. September 1916, samtidig med Vedtagelsen af Forliget om det vestindiske Øsalg, udnævntes efter Forslag af henholdsvis Venstre, Det konservative Folkeparti og Socialdemokratiet, J. C. Christensen, Chr. M. Rottbøll og Th. Stauning til Ministre uden Portefølje. »Kontrolministre« kaldte man de tre, fordi det var deres Opgave at føre ligesom en Art Kontrol med Regeringens Politik ud fra de andre Partiers Synspunkter; de skulde hver for sig have Ret til at forlange Lovforslag og vigtige Regeringshandlinger udsat, indtil de havde forhandlet med deres Parti derom; Besættelse af højere Embeder skulde forhandles i Ministermøder, men ikke i Rigsdagspartierne; den vedtagne Udsættelse af Grundlovens Ikrafttræden til 5. Juni 1917 kunde forlænges, saafremt Samarbejdet mellem Kontrolministrene og den øvrige Regering endnu til den Tid bestod.

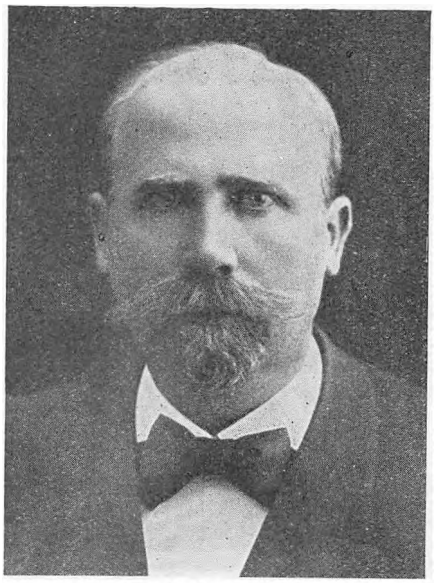

Th. Povlsen, f. 1868.

Det var næppe nogen stor Tilfredsstillelse for J. C. Christensen at træde ind i et saa snævert Samarbejde med de radikale Førere; men han røgtede naturligvis sin Opgave, saaledes at han kom til at øve virkelig Indflydelse som Repræsentant for det Parti, der var det talstærkeste paa Rigsdagen. Man ser hans og Venstres Indflydelse bl. a. ved Afgørelsen af den saakaldte Arboe-Rasmussen-Sag. En Præst, N. P. Arboe-Rasmussen, der havde Kald i Nordjylland, havde offentlig udtalt Tvivl om Jomfrufødselen og andre kirkelige Troslærdomme. Der blev paa Biskoppernes Foranledning rejst Sag imod ham,

men han frikendtes ved Højesteret 1916; da han derpaa efter Menighedsraadets Indstilling skulde forflyttes til Vaalse Sognekald paa Falster, nægtede Biskoppen at anerkende ham, og der blev derfor gennemført en Lov (9. Marts 1917), hvorved Vaalse stilledes direkte under Kirkeministerens Tilsyn; naar

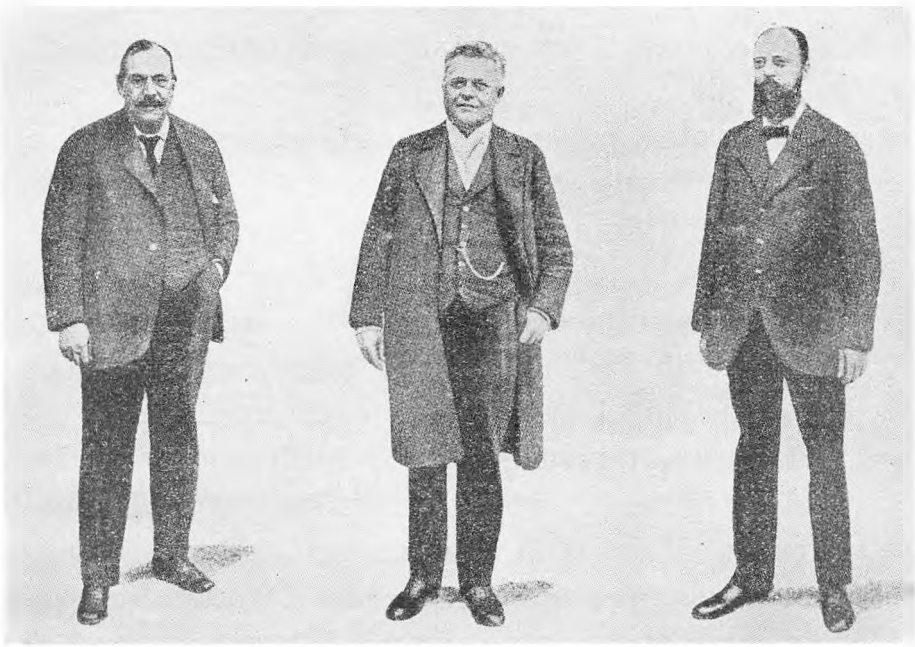

De tre »Kontrolministre«. Efter Fotografi i »Ill. Tid.« 1916.
Chr. Rottbøll. J. C. Christensen. Th. Stauning.

Loven blev begrænset til alene at omhandle Vaalse, skyldtes det Venstre, da Regeringen først havde stillet Forslag om at skabe mere almindelig Adgang til at fritage en Biskop for Tilsyn, hvis han ønskede det.

Hvad der stadig skabte en vis Spænding mellem Venstre og Regeringen, var de økonomiske Foranstaltninger, som Krigsforholdene affødte, de fortsatte Reguleringer paa alle Felter, hvor der kunde synes at være Anledning dertil. Særlig Misfornøjelse i Landbrugskredse var der stadig med Maksimalprisen for Rug og det Tab, der som Følge heraf blev lidt ved Forskellen mellem Rug- og Majspris. Maksimalprisernes Omraade udvidedes paa Grund af de stadige Prisstigninger 1916 til at omfatte Fisk og Brændsel; samme Aar gennemførtes en Flæskeordning med Maksimalpriser og ligeledes en Huslejelov, hvorefter visse Nævn skulde have Myndighed til at hindre Lejeforhøjelser. Fra 1916 gjaldt en Kødordning, der begrænsede Udførslen, som blot kunde ske

efter Køb af Attester; Penge, det offentlige paa den Maade fik ind, blev brugt til Nedsættelse af de indenlandske Kødpriser.

I sit hele Reguleringsarbejde vedblev Indenrigsminister Ove Rode at gaa op med Liv og Sjæl, og for hans fantasifulde Sind tegnede det sig stadig som ikke blot paa noget midlertidig nødvendigt, men som noget, der varslede om en senere blivende Tilstand med bedre Fordeling af Livets Goder ved Statsmagtens Hjælp. Særlig berømt blev en Tale, han i Oktober 1916 holdt i Folketinget. Han udtalte sig her om det ny Indenrigsministerium, om den Reguleringspolitik, der blot skulde opfattes som en Indledning til at gennemføre de socialradikale Idéer og særlig tilvejebringe retfærdigere Samfundsforhold. Han skildrede, hvilket Haab man i denne Henseende kunde knytte til den kommende Fredstid. »De gamle Nordboere troede, at efter Ragnarok kom Gimle. Lad os ogsaa tro derpaa.« Denne »Gimletale« blev fra Venstres Side opfattet som en vis Tilkendegivelse af, at de Radikale var gaaet over til statssocialistiske Idéer og troede paa en Vej til Fremskridt alene gennem dem.

Efter at Tyskland fra Begyndelsen af 1917 havde erklæret Blokade paa Søen ved Hjælp af Undervandsbaade, indførtes fra 1. April Rationering (gennem et Kortsystem) af Brød og Mel, og der gennemførtes i August samme Aar en Kornordning, hvorefter Rug og Hvede med Undtagelse af Saasæd skulde afleveres til Staten, som igen solgte det med Tab, for at Brødprisen kunde holdes paa et passende lavt Stade. Allerede i December 1916 var der indført Sukkerkort, fra December 1917 udstedtes Smørkort og Flæskekort. Det var i det hele et overordentlig omfattende Rationerings- og Reguleringsvæsen, der mentes fornødent for at bøde paa de værste økonomiske Virkninger af Verdenskrigen. Krigsaarene blev en Tid med store Gevinster for de erhvervsdrivende Samfundslag, medens der — rent bortset fra de i deres Stilling stærkt trykkede Embedsklasser — for Arbejdernes Vedkommende skete en Forringelse af Vilkaarene, som der først blev bødet paa lige ved Krigens Slutning. Hertil kom, at Arbejdsløsheden til Tider var forholdsvis meget stor.

Naar Landmændene, trods forhøjede Pengeindtægter, fandt det berettiget at klage, laa det ikke blot i umiddelbar Misfornøjelse med at have Bevægelsesfriheden i alle Dispositioner saa stærkt hæmmet; men man fandt, at der ikke var den samme Interesse for at regulere Indtægtsforholdene andre Steder i Samfundet som indenfor Landbruget. Paa Børsen trivedes et uhindret Spil med Skibsfartsaktier og andre Værdier. Den almindelige Handelsvirksomhed

var hæmmet ved mange Baand, men her flød dog Indtægterne endnu meget stærkere, sammenlignet med tidligere, end for Landbruget (Betegnelsen »Gulasch« blev et Smædeord for let erhvervet Rigdom, fordi Viktualiehandlerne havde haft en uventet Krigsfortjeneste ved Udførsel til Tyskland af denne Vare). Den Industrivirksomhed, hvortil der kunde skaffes Raastoffer, havde ogsaa mægtige Fortjenester. Der var til Gavn for Skotøjsindustrien Udførselsforbud mod Huder, men først 1916 blev der fremskaffet en billig »Maksimalstøvle«, og den viste sig ikke at være særlig brugelig.

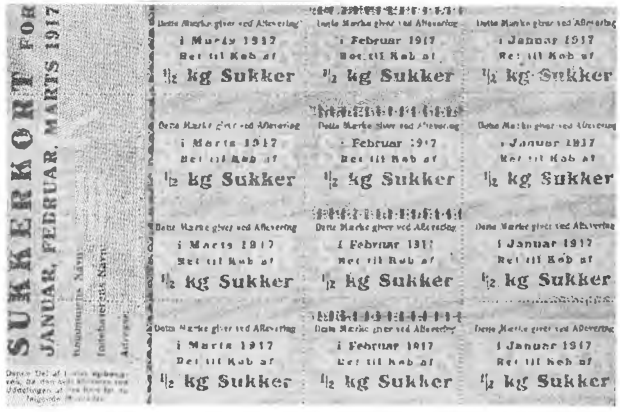

Sukkerkort.

Stemningen i Landbruget paavirkede naturligvis i en særlig Grad Venstre. Der var i Partiet bestandig Vilje til Lettelse af Kaarene for dem, der var virkelig trykket af Krigens Dyrtid, men samtidig var det Kravet, at alle, der havde Raad dertil, skulde være med til at bære Byrderne. Fra 1915 gjaldt en Lov om kommunale Foranstaltninger til Hjælp for vanskeligt stillede Beboere. Da den i 1918 blev forlænget, satte Venstre igennem, at Kommunernes Ret til at foretage prisregulerende Foranstaltninger af en saadan Rækkevidde, at alle skulde have Gavn deraf, indskrænkedes til at gælde Brændsel; til Gengæld gennemførtes, ligeledes paa Venstres Foranledning, højere Takster for Understøttelserne end foreslaaet af Regeringen.

I Kritik af Regeringspolitiken var man ikke fra alle Sider i Venstre lige vidtgaaende. En Særstilling i regeringsvenlig Retning indtog »Sorø Amtstidende«, hvis ansete og indflydelsesrige Redaktør, H. Jensen, af sociale Grunde ikke ansaa det for forsvarligt at gaa for stærkt mod Reguleringerne og desuden mente Regeringen særlig egnet til at løse de udenrigspolitiske Opgaver. Redaktør Jensen var jo en af de gamle moderate, og paa Rigsdagen var det netop ogsaa »gammelmoderate« Folk som N. Neergaard og Jørgen Pedersen, der særlig ønskede at fastholde et Samarbejde med Regeringen. Det viste sig ogsaa efter Grundlovssagens Løsning, at der ikke var det »Blod« mellem den gamle Moderation og den nye Radikalisme som mellem J. C. Christensens Retning og de Radikale.

Regeringspartiernes Gensvar til Venstre og Venstrepressens Opposition var yderst lidt hensynsfulde. Ret almindeligt var det at antyde, at Venstremændene paa Bunden af deres Hjerte var Venner af Krigen og Dyrtiden, som de blot ønskede at profitere af, medens det var indenfor Regeringspartierne, man skulde søge virkelig paalidelige Fjender af Tidens onde, hærgende Magter. Man fortsatte ogsaa med mere eller mindre tydelige Paastande om, at visse »uneutrale« Kredse havde Spillerum indenfor Venstre, Kredse, der agtede, om de fik Magt dertil, at føre Danmark ind i Krigen som Forbundsfælle af Tysklands Modstandere!

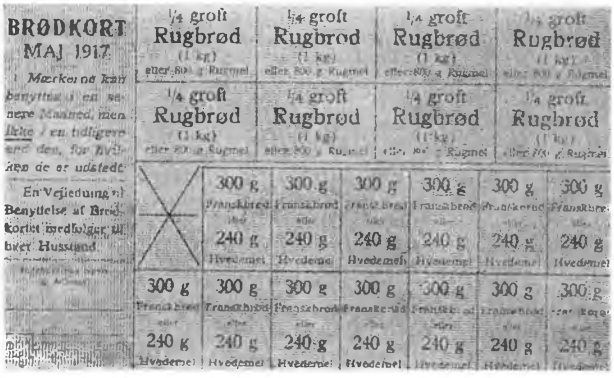

Brødkort.

I et Partimøde for Venstres Rigsdagsgruppe 19. Oktober 1917 rettede Folketingsmand Slebsager et skarpt Angreb mod den illoyale Maade, paa hvilken Venstre i en bestemt Anledning var blevet behandlet fra Indenrigsminister Rodes og »Politiken«s Side. Han henstillede, at J. C. Christensen nu trak sig ud af Regeringen; paa et Partimøde faa Dage senere blev det med stort Flertal vedtaget, at J. C. Christensen skulde blive som Minister. Straks derefter fik dog Spørgsmaalet ved Beslutning paa et Bestyrelsesmøde den Løsning, at J. C. Christensen skulde trække sig tilbage i god Tid før de forestaaende Valg.

Grundlovens Ikrafttræden var 1917 blevet udskudt endnu et Aar; men 1918 kunde man ikke undgaa at holde Valg, da Rigsdagsperioden da var udløbet. I8 Januar 1918 udtraadte J. C. Christensen af Ministeriet, og samtidig gik den konservative »Kontrolminister« Rottbøll, medens Stauning blev siddende som Repræsentant for Socialdemokratiet, der var det faste Støtteparti for Regeringen. Under Valgkampen berørtes ikke ret meget Udenrigspolitiken, derimod nok Militærvæsenet, hvor man fra Venstres Side kunde pege paa, at der var et Misforhold mellem den radikale Teori og den Praksis, der under Krigen havde fundet Udtryk ved de omfattende Indkaldelser og Befæstnings anlæg; frem for alt drejede Valgkampen sig om Regeringens økonomiske Politik, der særlig blev angrebet af Venstre, hvis Kandidater og Presse dog gennemgaaende iagttog et fornuftigt Maadehold; man var naturligvis klar over, at heller ikke en mulig Venstreregering kunde undgaa at opretholde særlige For-

anstaltninger under de ekstraordinære Forhold; med god Grund pegede man paa Indenrigsministerens »Gimletale« som et Vidnesbyrd om, at den siddende Regering med de trufne Foranstaltninger sigtede ikke blot paa en midlertidig, men paa en vedvarende Tilstand.

Venstres forsonlige Indstilling fremtraadte under Valgkampen særlig ved en Erklæring fra J. C. Christensen om, at man, hvis Flertallet skiftede, vilde tilbyde Samlingsregering. Men Regeringspartierne foretrak ved at afvise denne Tanke at stille Vælgerne overfor den klare Afgørelse af, om alle de siddende Ministre skulde gaa eller blive.

Dels Tillid til Ministeriet som Leder af Landets Forhold udadtil, dels en Forbrugerængstelse for Prisforhøjelser i Tilfælde af et Regeringsskifte blev vel afgørende for Udfaldet af Folketingsvalget, der blev afholdt 22. April 1918. Venstre fik 45 Mandater, de Konservative 22, de Radikale 33, Socialdemokraterne 39, et nydannet Erhvervsparti eet Mandat. Det derefter i Maj følgende Landstingsvalg gav Venstre 26 Mandater, de Konservative 18, de Radikale 13, Socialdemokraterne 15. Venstre var (for første Gang i sin Historie) blevet det største Parti i begge Ting; men den siddende Regering havde bevaret sit parlamentariske Flertal i Folketinget omend kun med 4 Stemmers Overtag; den blev derfor ved at sidde, og et Tilbud fra Venstre om Samlingsregering blev ikke modtaget.

I den følgende Sommer nyordnedes helt Danmarks Forhold til Island. 1915 havde dette Land faaet en ny Forfatning, der indførte almindelig Valgret, 1917 3 Ministre (i Stedet for, som tidligere, 1). 1918 blev saa den islandske Selvstændighedstrang imødekommet fra dansk Side ved en Forbundslov, der anerkendte Island som selvstændig Stat, forbundet med Danmark ved en fælles Konge og visse (efter 1940, med Gyldighed tidligst fra 1943, gensidig opsigelig) fælles Forhold og Anliggender, navnlig fælles Statsborgerret og Udenrigstjeneste. De Konservative vilde ikke stemme for denne Lov, der godkendtes af en islandsk Folkeafstemning. Venstre stod derimod sammen med Regeringen, og som Partiets Repræsentant i det danske Udvalg, der forhandlede med Islænderne, øvede J. C. Christensen stor Indflydelse.

Ved Nyordningen af sit Forhold til Island bøjede Danmark sig for den nationale Selvbestemmelsesret, som det selv ganske kort Tid derefter kunde paaberaabe sig som Begrundelse for Sønderjyllands Genforening med det gamle Land.

REFORMLOVGIVNING UNDER OG LIGE EFTER VERDENSKRIGEN

Verdenskrigen sluttede ved Vaabenstilstanden 11. November 1918.

Saa længe Krigen rasede, var den danske Regering og Rigsdag aldeles overvejende optaget af at klare Dagen og Vejen, alle de Vanskeligheder, de ekstraordinære Forhold førte med sig. Af den Mængde Lovgivning, der gennemførtes, var der derfor forholdsvis lidt, som tog Sigte paa at gennemføre varige Reformer af mere omfattende Karakter. 11. April 1916, altsaa kort efter den nye Grundlov, gennemførtes den nye Retsplejeordning, som betød en meget sen Gennemførelse af det Løfte, der allerede rummedes i Junigrundloven af 1849 om Offentlighed og Mundtlighed i Retsplejen og om Indførelse af Nævninger. Der var arbejdet med denne Sag atter og atter lige siden Systemskiftet 1901; det forekom Venstres Mænd, at de havde en demokratisk Forpligtelse til at gennemføre det gamle Grundlovsbud; hvad der holdt noget igen var bl. a. vistnok økonomiske Betænkeligheder, da Reformen nødvendigvis vilde medføre et meget større Retsapparat og derfor betydelige Omkostninger; desuden forhalede det jo nok Sagen, at i Virkeligheden det gamle System ikke virkede saa daarligt, som der var Tilbøjelighed til at paastaa. Befolkningen følte sig til daglig langtfra truet i sin Retsikkerhed, og det var mindre den almindelige Mand end Politikeren og Juristen, der fandt det en alt for lidet betryggende Ordning, at en Herredsfoged paa een Gang skulde være Dommer og Politimester og saaledes, omend under Kontrol af Amtmanden, i Straffesager varetage den anklagende Myndighed ved Siden af den dømmende og det tilmed, uden at nogen Offentlighed kunde følge Sagernes Behandling.

Et Hovedpunkt i den nye Ordning blev det, at al Proces fremtidig skulde være offentlig, hvad Forhørene i Straffesager hidtil ikke havde været, og at Sagførerindlæggene som Regel skulde afleveres i mundtlige Foredrag, som det ogsaa tidligere havde fundet Sted ved Højesteret. Anklagemyndigheden blev nu en helt selvstændig Institution, adskilt fra Domsmyndigheden, og derfor blev der overalt særlige Politimestre ved Siden af Dommerne. Politimesteren blev med Statsadvokaten og Rigsadvokaten som sine Foresatte den, der førte en Tiltale frem ved Underretten. I Straffesager vedrørende grove Forbrydelser eller af politisk Art skulde som Regel, naar den sigtede ikke satte sig derimod, Skyldspørgsmaalet afgøres af Nævninger, d. v. s. Lægmandsdommere, der nu for første Gang i nyere Tid fik en Plads i dansk Retspleje. Dermed vilde man

skabe Mulighed for, at den folkelige Retsopfattelse kunde gøre sig gældende, og det var overhovedet Retsreformens Formaal ved alle sine Bestemmelser at betrygge paa bedre Maade end før, at Borgerne blev sikrere stillet i deres Forhold til det hele juridiske Apparat.

Der skulde, som Venstres Ordfører, Emil Petersen, udtalte i Folketinget, ved Retsreformen være tilvejebragt »mere Tryghed for den personlige Frihed«, og i det hele byggede den paa Idealer, som Venstre altid havde vedkendt sig, og kan betragtes som et Resultat af Venstres Arbejde paa at fremme en Udvikling i Overensstemmelse med Junigrundloven. Man oversaa dog nok paa Forhaand noget, at Nævningesystemet kunde føre til større Tilfældigheder end de Domstole, der beklædtes af fagligt uddannede og erfarne Dommere, og noget ubetinget Fremskridt blev den helt offentlige Retsforfølgelse ikke, idet den skabte en Slags moderne Gabestok ikke alene for Mennesker, der bliver sigtet og tiltalt som Lovovertrædere, men ogsaa for dem, der faar det undertiden ubehagelige og pinlige Hverv at skulle i saadan Anledning give Forklaring som Vidner; der er derfor ogsaa senere blevet givet Adkomst til at lukke Dørene til en Retsforhandling, naar et naturligt Hensyn til optrædende Personer kan gøre det rimeligt. Retsreformen i sin oprindelige Skikkelse traadte i Kraft fra 1919.

Statshusmandsbolig fra ca. 1920.

Ligeledes 1916 afskaffedes i naturlig Tilknytning til den ny demokratiske Grundlov den sidste Rest af privilegeret Valgret, der ved Loven om de kommunale Valg af 1908 endnu var blevet bevaret ved Amtsraadene. Amtmændene skulde vedblivende være Medlemmer, og Venstre satte igennem, at de ogsaa fik Stemmeret. Det blev fra Regeringens Side 1919 foreslaaet, at Amtmændene i Fremtiden ikke skulde behøve at have den juridiske Embedseksamen, men ogsaa denne Plans Gennemførelse hindredes af Venstre, hvor der gjorde sig visse Anelser gældende om, at de radikale Ministre, blandt

hvilke kun Chefen var juridisk uddannet, havde Tanke om disse Stillinger som passende Retræteposter.

Venstre kunde, i Kraft af Partiets Stilling i Landstinget, øve Indflydelse daa de fleste vigtigere Lovgivningsomraader. Saaledes ogsaa paa de meget vigtige Love, der efter Krigens Afslutning i 1919 blev gennemført angaaende Besiddelsesforhold i Landbruget.

Tre Aar før Krigen, i 1911, var der blevet nedsat en Landbokommission til at overveje bl. a. Formerne for Adgang til Brug af Jord, som var i offentlig Eje, og mulige Ændringer i Ekspropriationslovgivningen. Hensigten med denne Kommission, hvis Formand var den gamle ansete Nationaløkonom og Politiker V. Falbe-Hansen, var egentlig at faa drøftet en almindelig Løsning af Jordspørgsmaalet, men i det væsentlige samledes dets Arbejde om at forberede en ændret Husmandslovgivning, og Hovedresultatet af Kommissionens Arbejde blev et Forslag til Lovregler vedrørende Brugsformen for Jord i offentlig Eje og et Forslag angaaende Lens, Stamhuses og Fideikommisgodsers samt de derhen hørende Fideikommiskapitalers Overgang til fri Ejendom. Forslagene afspejlede, at en ny Tankegang var ved at bryde sig Vej med Hensyn til Jordpolitik, Ideen om, at den Mand, Staten skaffede Jord, burde udelukkes fra saavel Gevinst ved Prisstigninger paa den som fra Tab ved Prisfald.

Medens i Landbokommissionen af 1911 af Venstremænd V. Pinholt og Søren Svendsen helt sluttede sig til denne Tanke om en Slags offentligt Fæste, hvorefter altsaa periodiske Omvurderinger skulde afgøre, hvad Brugeren skyldte Staten, gik andre bestemt imod ud fra den liberale Opfattelse, at den Mand, der overtog Jorden, saaledes blev alt for afhængig af det offentlige. Blandt disse Modstandere var Landstingsmand Jørgen Pedersen, der erklærede sig imod Forslaget af baade principielle og praktiske Grunde, idet han udtalte: »Principielt betyder dette Forslag, at Staten overfor denne Klasse af Jordbrugere til en vis Grad paatager sig et økonomisk Formynderskab. Stiger deres Jord i Værdi, indkasserer Staten Fordelen i Form af forøget Afgift, og synker Værdien, tager Staten Tabet ved at sætte Afgiften ned. Jeg har spurgt mig selv, om det vilde være rigtigt at stille alle Landets Jordbrugere under tilsvarende Vilkaar, og jeg har maattet besvare Spørgsmaalet med Nej. Det vilde ikke være rigtigt, fordi det ikke er Samfundets Opgave i større Omfang end højst nødvendigt at optræde som Formynder for sine enkelte Medlemmer. Det vilde ikke være rigtigt overfor Samfundet i det hele at give Udøverne af

Landets bærende Erhverv en saadan Undtagelsesstilling, og jeg tror ogsaa, at den allerstørste Del af disse meget vilde bede sig fritaget for denne Omhu fra Statens Side. Den Ihærdighed, hvormed der gennem Tiderne har været arbejdet for Fæstes Overgang til Selveje, og den Iver, hvormed der fremdeles virkes for at komme bort fra Fæsteforholdet, hvor det endnu findes, taler, forekommer det mig, afgjort i den Retning. Naar jeg saaledes ikke kunde ønske det her foreslaaede Princip bragt i Anvendelse overfor Landbruget i Almindelighed, vil jeg heller ikke kunne slutte mig til denne Begyndelse.«

Jørgen Pedersen har ved denne Udtalelse forsvaret den gamle Idé om det fuldstændige Selveje, der havde været Landboreformatorernes i det 18. Aarhundrede og alle de ledende bondevenlige Venstrepolitikeres i det 19. Det var Paavirkningen fra den amerikanske Socialfilosof Henry George, der i vide Kredse af det danske Folk havde skabt nye Synspunkter med Hensyn til den rette Form for Jordbesiddelse. For det radikale Parti var Henry George næsten ved at blive en lysende Profet som Karl Marx for Socialdemokratiet. Man troede paa Løsning af Jordspørgsmaalet og dermed for en væsentlig Del det sociale Spørgsmaal gennem Inddragelse af Jordrenten ved »Grundskyld«. Dog kunde Radikalismen ikke her være konsekvent, men den nærmede sig under Krigen statssocialistiske Synspunkter, og i Forbindelse hermed staar, at der fra 1916 blev det særlige »Retsparti«, som rendyrkede den georgeistiske Lære og vragede alle andre Midler til Fremskridt end netop »Grundskyld«.

1914 og 1917 blev den gamle Husmandslov fornyet og forbedret; men det viste sig vanskeligt med de stigende Priser at faa gennemført mere Udstykning paa denne Maade. Endnu 1914—15 og i 1915—16 oprettedes ca. 500 Husmandsbrug eller omtrent saa mange som i Aarene før Krigen, men de følgende Aar gik Tallene stærkt ned, en naturlig Følge af, at Omkostninger ved Bygning og andet var stigende, medens Indtægter ikke ved de mindre Landbrug steg i samme Grad som ved de større. 1916 var det, at Landbokommissionen af 1911 afgav sin Betænkning, og i Tilknytning til, hvad der var foreslaaet af den georgeistisk paavirkede Fløj af Kommissionen, stillede Regeringen i Rigsdagssamlingen 1916—17 Forslag ikke blot angaaende Bortsalg af forhaandenværende offentlig Jord, men ogsaa om Erhvervelse ved Ekspropriation af Jord i privat Eje. Saa vidt rækkende Forslag kunde ikke faa Venstres Støtte, og først efter Verdenskrigen naaedes Forlig mellem Regeringen og Venstre om en Husmandslov, hvorved det efter et Princip modsat det, der gjaldt for den

tidligere Lovgivning paa dette Omraade, blev bestemt, at offentlig Jord skulde bortsælges til Husmandsbrug af en saadan Størrelse, at hvert Brug kunde ernære en Familie ved Arbejde i egen Bedrift, men saaledes at Brugeren ikke udbetalte noget af Købesummen, og blot betalte Renter af den i Overensstemmelse med de skiftende Ejendomsskyldvurderinger.

Den nævnte Lov udstedtes 4. Oktober 1919, og af samme Dato er to Love, der skulde sikre, at der kunde blive »offentlig« Jord at udstykke i Henhold til de nu gældende Regler. Den ene af dem drejede sig om Præstegaardsjorder og bestemmer, at de til Præsteembederne hørende Jorder skal søges afhændet til Oprettelse af Husmandsbrug ved indtrædende Embedsledighed, hvis Præsten selv driver Jorden, ellers ved Ophør af Forpagtningsforholdet. Den anden var Loven om Lens og Stamhuses og Fideikommissers Overgang til fri Eje. Det bestemtes i den, at $^1/_3$ af de til deres Besiddelsers hørende Jorder skulde, saafremt Indehaverne ønskede Overgang til fri Overgang, overgives til Staten mod en Erstatning svarende til den Pris, en forstandig Køber maatte antages at ville betale, saafremt den paagældende Jord hørte til en middelstor Bondegaard. Endvidere skulde de Lensgodser, der var behæftet med Hjemfaldsret til Staten, i Fald der ingen Arving efter de fastsatte Regler (ældste Søn eller anden med Ret som »Successor«) fandtes, afgive 25% af den baandlagte Kapital, medens Godser uden denne Hjemfaldsret skulde afstaa 20%. De indkomne Penge samledes i en særlig Jordfond til Anvendelse til Jorderhvervelse eller til Udlaan til mindre Jordbrugere.

Allerede Grundloven af 1849 og atter Grundlovene af 1866 og 1915 havde foreskrevet, at de paagældende baandlagte Besiddelser skulde overgaa til fri Ejendom, og altsaa ogsaa her opfyldtes en »Løfteparagraf« i Forfatningen. Det var et betydeligt Offer, Lensbesiddere maatte betale for deres nye »Frihed«, men dog langtfra nok for Socialdemokraterne, som i den Anledning stemte imod Loven, der gennemførtes med Venstres og de Radikales Stemmer, da de Konservative som Helhed undlod at stemme.

Det var en omfattende og epokegørende Lovgivning, der 1919 fandt Sted paa Landboforholdenes Omraade, ligesom Afslutningen paa en lang og betydningsfuld Udvikling. Det Krav, der havde været allerstærkest fremme i det ældste Venstres, Bondevennernes, Program, blev opfyldt ved Loven af 30. Juni 1919 om Fæstegods' Overgang til Selveje efter visse fastsatte Regler, saaledes at Godsejeren fik Godtgørelse ved Købesummen for, hvad han tabte

ved at miste den aarlige Afgift; men Vilkaarene blev dog under de forhaandenværende Ejendomspriser at kalde meget gunstige for Fæsteren. Der var i 1919 i alt kun 1500 Fæstegaarde med i alt ca. 8000 Td. Hartkorn. Netop 150 Aar før, i 1769, var der givet den første danske Lov til Støtte for Udbredelse af Selvejendom; dengang havde der næppe været flere Selvejerbønder, end der nu tilsidst ved Afslutningen af denne i den danske Bondestands Vilkaar saa højst indgribende Bevægelse, var Fæstere. 30. Juni 1919 kunde udstedes en ny Lov om Brug af Huse paa Landet, og dermed bragtes ogsaa et gammelt Spørgsmaal, der stadig havde ligget Venstre paa Sinde, ud af Verden. Det blev nu til bedre Sikring af Husmandsstanden forbudt at nedlægge Huse med et vist Jordareal, som det fra gammel Tid var forbudt at nedlægge Gaarde, og som det tidligere havde været paabudt, at Fæsteforholdet for Gaarde altid skulde være livsvarigt, blev det nu Reglen, at der altid for saadanne Huse, naar de overlodes til andre end Ejeren, skulde gælde Livsfæste eller Forpagtninger paa mindst 8 Aar.

Under Krigen havde der bestandig været et Spørgsmaal om Embedsmænds og Statsfunktionærers Lønninger, der som alle faste Indtægter tabte i virkelig Værdi under Prisstigningen. Dyrtidstillæg blev efterhaanden givet, og 1917 nedsattes en Lønningskommission, der arbejdede meget energisk for at forberede en ny Lønningslov. Venstremanden Søren Svendsen, der blev Ordfører for Loven i Folketinget, udtalte her, at Kommissionen ikke for sit eget Vedkommende havde kunnet overholde den otte Timers Arbejdsdag, men den havde mærket meget til, at andre gjorde det, da det ofte af den Grund havde været vanskeligt at faa det fornødne Trykkearbejde besørget. I Lønningskommissionen drøftedes der med stor Interesse, netop paa Baggrund af Tidens usikre Prisforhold, om det ikke vilde være hensigtsmæssigt at gaa over til en glidende Skala ved Lønsatserne, saaledes at disse kunde tillempes efter de til enhver Tid raadende Levevilkaar, en Tanke, meget svarende til den, der blev gennemført ved Bestemmelsen om Afgifter af Husmandsbrug ifølge Loven af 4. Oktober 1919. Der var i Venstre megen Interesse for Tanken, da man mente, det vilde skabe et bedre Forhold mellem Embedsmænd og Befolkning, naar ogsaa Statens Lønninger saaledes blev afpasset efter Tidskonjunkturerne og dermed i nogen Grad efter Vilkaarene for de frie Erhverv; men Vanskelighederne ved at naa en Ordning af denne Art blev dog fundet for store. Ved den nye Lønningslov af 1919 indførtes blot et Lønningssystem, der til en vis

Grad var »glidende«, idet der til de faste Satser føjedes et System med Dyrtids-, Konjunktur- og Stedtillæg. Venstre ydede her sin fulde Medvirkning i Erkendelse af, at det var nødvendigt at lette det økonomiske Tryk, der hvilede paa mange »Tjenestemænd« (saaledes som den ny Betegnelse nu blev for baade overordnede Embedsmænd og underordnede Funktionærer).

Med Venstres Tilslutning indførtes fra April 1919 Ottetimerarbejdsdagen i Statens Virksomheder og desuden en Lov om denne Arbejdstid i alle Virksomheder med Døgndrift (fra 1. Januar 1920 gennemførtes Ottetimerarbejdsdagen overalt efter Aftaler mellem Arbejdere og Arbejdsgivere). I det hele var der straks efter Krigens Afslutning en vis Reformiver, der var blevet ligesom holdt tilbage, men nu udfoldede sig under Indvirkning af baade den Pengerigelighed, der fandtes, og Tanker om, at Tiden nu netop var inde til væsentlige Samfundsforbedringer. Da det 1919 blev vedtaget at ophæve Augustloven af 1914 om Prisreguleringer, skred man samtidig til et Lovarbejde vedrørende Tilsyn med Karteller og Truster; hertil gik Venstre med, men Lovens Vedtagelse hindredes ved det radikale Styres Fald i 1920. Venstre satte sig stærkt imod, at der 1918 gennemførtes en Ordning, hvorved de private højere Skoler i Hovedstaden og nærmeste Omegn gik ind under Staten og Kommunerne; men de Konservative, der her repræsenterede det københavnske Borgerskabs Interesse, hjalp Regeringspartierne med Gennemførelsen.

GENFORENINGSSPØRGSMAALET OG ALMINDELIGE POLITISKE FORHOLD FRA EFTERAARET 1918 TIL FORAARET 1920

Det lød som et Eventyr for mange Danske, da det ved Verdenskrigens Afslutning viste sig, at en af dens Følger vilde blive Sønderjyllands Genforening med Danmark. Vel havde der været dybe Haab i Hjerterne om, at denne Genforening engang skulde komme, det kunde dog ikke være andet, end der ved Siden af havde groet Tvivl hos enhver, der nøgternt vurderede Styrkeforholdet ikke blot mellem det lille svage Danmark og det store mægtige Tyskland, men ogsaa mellem dette sidste Rige og de andre Magter, der kunde tænkes at ville øve Indflydelse til Fordel for en dansk Grænseændring. J. C. Christensen havde ved en Lejlighed talt om, hvad man endnu skulde kunne vente sig af »det tyske Folks Højsind og Retsind« (Side 263), og det vilde naturligvis have været den bedste og lykkeligste Løsning, om Grænsespørgsmaalet kunde være

blevet ordnet ved en gensidig Overenskomst i Fredstid mellem det danske og det tyske Folk, og uden at Anledningen var blevet en forfærdelig Verdenskrig, der ogsaa kostede Tusinder af Sønderjyder Livet.

Tysklands Sammenbrud vakte endnu inden Vaabenstilstanden Spørgsmaalet om Sønderjyllands Overgang til Danmark som en naturlig og nødvendig Følge af den nationale Selvbestemmelsesret, der blev hævdet energisk som afgørende Princip for Fredsslutningen af den Mand, der straks tog den ledende Plads som Fredsstifter, Præsidenten for Nordamerikas forenede Stater Woodrow Wilson. Det var den danske Regerings Standpunkt, at Kravet herom først maatte rejses af Sønderjyderne selv, og at den eneste ønskelige Løsning, var en national, ikke en »historisk« Grænse. Oppositionspartierne og da navnlig ogsaa Venstre mødtes fuldt og helt med Regeringen og dens Partier i den Tanke, at det ikke vilde føre til noget godt at indlemme tyske eller tysksindede Befolkningsdele af nogen Betydning i Danmark. Det »Sønderjylland«, man ønskede tilbage, var ikke hele det gamle Hertugdømme Slesvig lige ned til den gamle Grænseflod Ejderen, men det var det Nordslesvig, der siden Afstaaelsen 1864 havde bevaret en aldeles overvejende dansktalende og dansksindet Befolkning og netop i den forløbne Tid under Fremmedherredømmet havde stærkere og mere bevidst end nogensinde været som et levende Led af det danske Folkesamfund.

23. Oktober 1918 vedtog begge Rigsdagens Ting med alle Stemmer mod een en Udtalelse som fastslog, »at ingen anden Ændring i Slesvigs nuværende Stilling end en Ordning efter Nationalitet principielt stemte med det danske Folks Ønske, Følelse og Interesse«. Samme Dag førte H. P. Hanssen-Nørremølle Genforeningskravet frem i den tyske Rigsdag, hvor det vel blev afvist; men bagefter meddeltes det ham underhaanden, at ogsaa den tyske Regering »opfattede det nordslesvigske Spørgsmaal som henhørende under Wilsons Program«. 16. og 17. November mødtes Tillidsmænd for den nordslesvigske Vælgerforening i Aabenraa og tilkendegav det Standpunkt, at de ønskede en samlet Afstemning for Nordslesvig, men tillige Adgang for de Distrikter i Mellemslesvig, der rejste Krav derom, til ligeledes at stemme om, hvorvidt de vilde tilbage til Danmark. 28. November henvendte den danske Regering sig til De Forenede Stater, England, Frankrig og Italien med Forespørgsel om, hvilken Fremgangsmaade de Allierede ønskede. 10. December svarede den franske Regering, at man burde fremsende en officiel Anmodning om Sagens Forelæg-

gelse for Fredskonferencen, og en saadan tilstilledes den 12. December de fire Lande. 17. December modtog Regeringen fra Mellemslesvig en Adresse med mere end 4000 Underskrifter om Afholdelse af Afstemning ogsaa i disse Egne. Regeringens Ønske overfor Fredskonferencen i Paris blev derefter, at der skulde afholdes Afstemning i Nordslesvig som Helhed ned til Krusaa og Skelbæk, hvor da det samlede Flertal blev afgørende for Omraadets Skæbne, men tillige distriktvis i Mellemslesvig, saa at det paa den Maade kunde afgøres, om eventuelt visse Dele af dette Omraade paa Selvbestemmelsens Grund kunde føres til Nordslesvig. Som Medhjælper fik Gesandten i Paris tilknyttet den i sønderjyske Forhold ganske særlig sagkyndige Magister H. V. Clausen, der tilhørte det radikale Parti og stod Regeringsmedlemmer nær.

J. S. Vanggaard f. 1875

I flere Kredse bredte sig gennem Vinteren 1918—19 den Opfattelse, at den tilstræbte Løsning kunde komme til at bære et for stærkt Præg af »radikal« Frygt for at faa noget Land med, som laa syd for det egentlige Nordslesvig, selvom det skulde blive i Kraft af Befolkningens Tilslutning. Der var ogsaa dem, der mente, at Danmark simpelthen skulde gøre Krav paa Landet lige ned til Dannevirke, og mange mente, at Danmark i hvert Fald burde have Flensborg, der i 1864 havde været dansksindet. Mange Stemninger og Standpunkter krydsede mellem hverandre, og »Flensborg-Bevægelsen« vandt Indpas ogsaa hos en vis Del af Venstre, hvor bl. a. Folketingsmand J. S. Vanggaard og Fru Marie Lassen, Enke efter Finansminister Vilhelm Lassen og personlig nær knyttet til J. C. Christensen, var dens ivrige Tilhænger.

En Delegation af danske Politikere, hvoriblandt var N. Neergaard, var i Marts 1919 i Paris for at forhandle med Fredskonferencen. De fastholdt det tidligere fra dansk Side fremsatte Ønske om Afstemningens Udstrækning og Ordning; men Tilhængere af den yderliggaaende »Dannevirke-Bevægelse« drev i Paris en privat Politik, der resulterede i, at der til Danmark 8. Maj kom en overraskende Meddelelse om, at der paa Fredskonferencen var vedtaget Afstemning ikke blot i en Zone, omfattende Nordslesvig, og i en Zone, omfat-

tende Flensborg og de mellemslesvigske Distrikter — men ogsaa i en 3. Zone med Dannevirke som Sydgrænse og indbefattende Ejdersted. Man tvivlede vel ikke i Danmark om, at Sydslesvigerne var tysksindede, men nærede en — ganske sikkert overdreven — Frygt for, at de under Indtryk af de fortvivlede Forhold i Tyskland efter Krigen skulde foretrække indtil videre at komme under Danmark. 12. Maj holdt Rigsdagen et fortroligt Fællesmøde, og her udtalte blandt andre N. Neergaard sig om den Fare, der truede, Faren for »at faa et kompakt tysk Folkeelement ind i Danmark«; han foreslog en Resolution om Fastholdelse af Rigsdagens Udtalelse af 23. Oktober og de senere gennem Delegationen i Marts udtalte Ønsker om Afstemningsomraadet; Resolutionen vedtoges med 124 Stemmer mod 30; af de Konservative stemte kun L. V. Birck for den, af Venstre undlod J. S. Vanggaard at stemme.

Fru Marie Lassen 1864–1921.

Venstre som Helhed stod i Virkeligheden sammen med Radikale og Socialdemokrater, men mod en meget stærkt fremtrædende Stemning blandt de Konservative som Værn for en virkelig national Løsning af Grænsespørgsmaalet med sikker Adskillelse mellem det overvejende danske og det overvejende tyske. Hos Venstre fremtraadte dog en stærkere Interesse for 2. Zone, saaledes gennem forgæves Støtte til et Krav om, at Afstemningens Frihed skulde sikres gennem de tyske Myndigheders og Troppers Rømning af Landet lige ned til Dannevirke. Det var utvivlsomt en Fejl af det radikale Ministerium, at det ikke søgte et Fællesskab med Venstre om Regeringsmagten til Løsning af den fælles nationale Sag; som Oppositionsparti førtes Venstre nu til i dette Spørgsmaal at vise en Holdning, der kunde se ud som mere kritisk, end den i Virkeligheden var. Ministeriet Zahle var præget af Enevældens Grundsætning: »Vi alene vide«; 24. Juni 1919 tog det dog den sønderjyske Fører H. P. Hanssen til Minister med den Opgave at lede de sønderjyske Landsdeles Overtagelse, en Udnævnelse, der blev stærkt kritiseret af Venstre, det danske Parti, H. P. Hanssen efter sine Forudsætninger i Virkeligheden stod nærmest (men nu var det, som om Radikalismen vilde beslaglægge denne Mand for sit Brug).

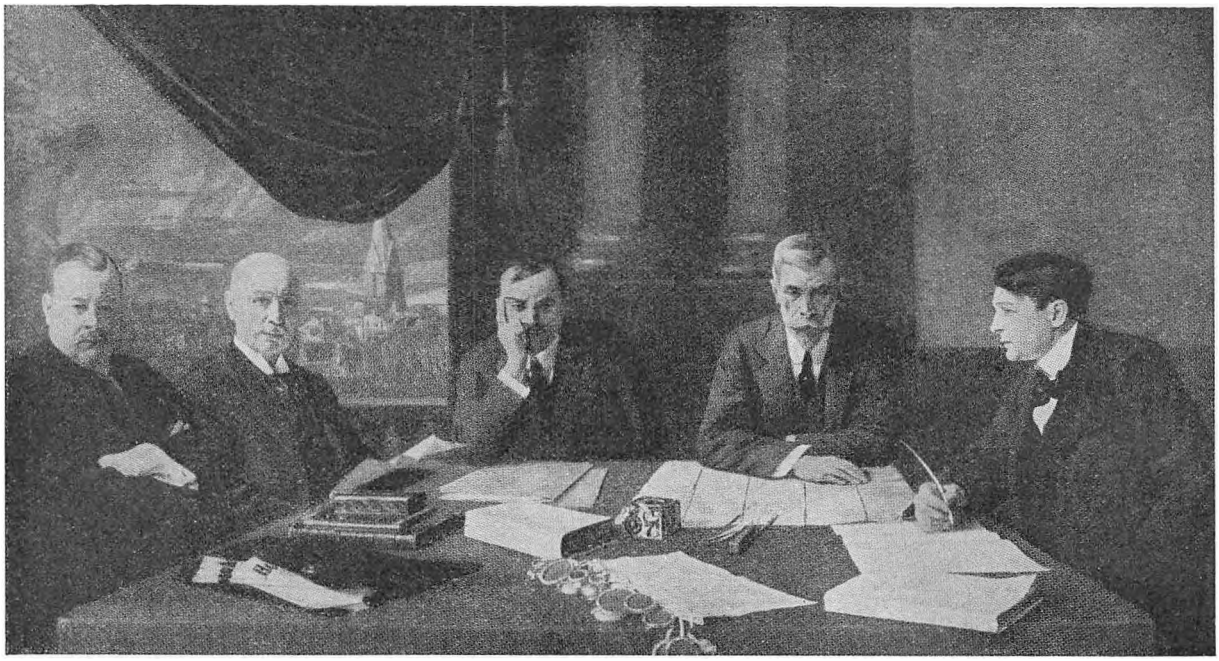

Den Internationale Kommission for Slesvig. Maleri af Harald Slott-Møller. Paa Billedet ses fra v.:
v. Sydow (Sverige), Heftye (Norge), Sir Charles Marling (England), Claudel (Frankrig) samt Sekretæren Mr. Brudenell Bruce.

28. Juni 1919 underskreves sammen med selve Freden i Versailles en Traktat angaaende Afstemningsreglerne i Sønderjylland; de blev til stor Lettelse herhjemme efter det Princip, der var foreslaaet fra officiel dansk Side; der skulde være Afstemning i 1. Zone som Helhed, i 2. Zone med Opgørelse af Resultatet kommunevis. Afstemningen foregik under engelsk-fransk Troppebeskyttelse og under Tilsyn af en international Kommission med Sæde i Flensborg. 10. Februar 1920 stemtes der i 1. Zone, det egentlige Nordslesvig, og Resultatet blev her 75.431 Stemmer for Danmark, 25.329 for Tyskland. 14. Marts stemtes derefter i 2. Zone, og der blev Resultatet anderledes: 51.734 Stemmer for Tyskland, 12.800 for Danmark, i selve Flensborg henholdsvis 27.081 og 8.944. Dermed var det i det væsentlige afgjort, hvad Genforeningen

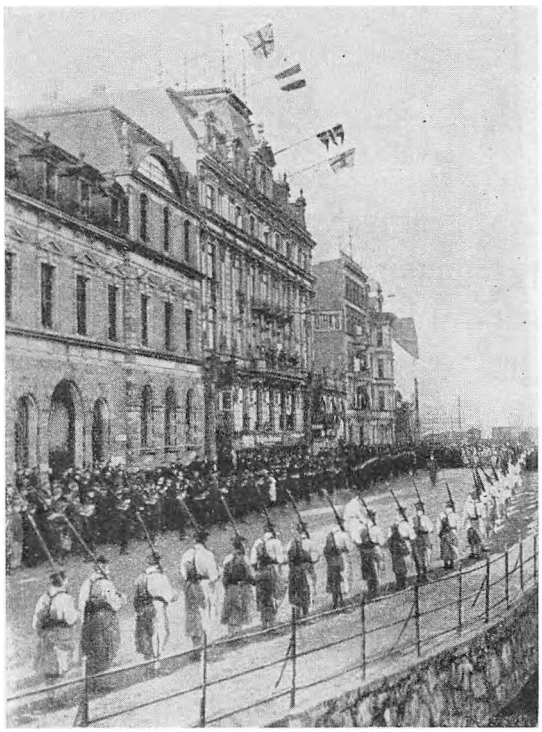

Hotel »Flensburger-Hof« i Flensborg, hvor den internationale Kommission havde til Huse.

kunde komme til at omfatte, men dog vedblev Flensborg-Bevægelsen endnu at ytre sig.

Genforeningssagen spillede stærkt ind i de almindelige indrepolitiske Forhold og bidrog til at skabe Misfornøjelse med den radikale Regering, som ikke blot blev fundet for egenraadig, men i hvilken mange af de ivrigt »nationale« vilde se en Hindring for, at Grænsen kunde blive skudt syd for Nordslesvig. »Flensborg hjem, ned med Zahle« blev for visse københavnske Kredse ligefremt Feltraab. Mere end ved Grænsespørgsmaalet svækkedes dog ganske sikkert Regeringen ved Udviklingen af de sociale Forhold, der var egnet til at skræmme de »borgerlige« Bestanddele af Befolkningen. De revolutionære Bevægelser i Udlandet fik Eftervirkning her i Landet. Der blev en vis Voldsomhed over den Maade, hvorpaa Arbejderklassen ikke blot tiltrumfede sig Ottetimersdagen, men ogsaa skaffede sig Oprejsning for Krigstidens Afsavn ved at aftvinge Arbejdsgiverne kraftige Lønforhøjelser. Straks efter Krigens Slutning 1918 kom det til larmende Optøjer paa Grønttorvet i København, og i 1919 virkede en Havnestrejke som hensynsløs Trusel mod Landets Eksport og Erhvervsliv. I de erhvervsdrivende Klasser rørte sig samtidig Uro og Misfornøjelse, fordi man ønskede Krigstidens Reguleringer ophævet, og fordi man ængstedes ved Tanken om, at det herhjemme skulde komme til lignende »proletariske« Omvæltningsforsøg som i andre Lande. Sikkert nok var Arbejderklassen ligesom ved at overvurdere sin Magtstilling.

Valgplakat fra Afstemningsdagen.

Allerede i Marts 1919 saa det ud, som om det skulde komme til Regeringsskifte. Som Betingelse for at gaa med til et Statslaan havde Landstinget — og altsaa Venstre — krævet, at Augustloven af 1914 skulde ophæves. 1. Marts indgav Ministeriet sin Afskedsbegæring, men Kongen erklærede efter Overvejelse ikke at ville udnævne en Regering, som ikke var i Overensstemmelse

Optøjer paa Grønttorvet.

med Folketingets Flertal (en Slags Fastslaaen af Folketingsparlamentarismen ved kgl. Resolution!); efter Forhandlinger mellem Partierne tog Ministeriet 18. Marts sin Afskedsbegæring tilbage. Om Augustloven blev det bestemt, at den skulde falde bort fra 1. September og Rigsdagen indtil da have Indflydelse paa dens Anvendelse. 31. August blev der vedtaget en ny Prisreguleringslov.

Radikale og Socialdemokrater vilde ikke høre Tale om Folketingsvalg, før en ny Valglov, der mere ubetinget gennemførte Forholdstalsvalgmaaden, var vedtaget, og i Marts 1920 forhandledes der paa Rigsdagen om et Regeringsforslag i denne Retning. Regeringens Modstandere vilde derimod have Valg hurtigst muligt, fordi de mente, at den siddende Regering og Rigsdag hverken havde Mandat til at fastlægge socialpolitiske Retningslinjer for Fremtiden eller til at repræsentere Folket ved den endelige Afgørelse af Grænsespørgsmaalet. Efter de sønderjyske Afstemninger blev disse Stemninger stærkere; de flensborginteresserede Kredse paavirkede baade Venstre og Konservative, men Ven-

stre har dog mere brugt denne Bevægelse end ladet sig bruge af den, og afgørende blev den Indflydelse, den øvede paa selve Kongen. 27. Marts 1920 vedtog de Konservative og Venstres Rigsdagsgrupper Erklæringer med Krav om øjeblikkelige Valg. Selve Rigsdagen var paa denne Tid sendt hjem paa Ferie, men det maatte antages, at Stillingen i Folketinget nu var usikker; det kunde opfattes som tvivlsomt, om der endnu var Flertal for Regeringen, idet baade den radikale Moesgaard-Kjeldsen og Socialdemokraten Marott samt Erhvervspartiets eneste Repræsentant sluttede sig til det nævnte Krav (men ganske vist ikke den konservative Birck). 29. Marts henstillede da Kongen til Zahle, at der nu blev afholdt Valg, og da Statsministeren*) erklærede, at han ikke vilde gaa med hertil, erklærede Kongen, at han afskedigede Ministeriet — og dermed var Landet saa inde i en politisk Krise af meget heftig Karakter.

PAASKEKRISEN 1920 OG DENS NÆRMESTE FØLGER

Den konstitutionelle Konge kan paa egen Haand ikke afskedige Embedsmænd og derfor heller ikke Ministre, med mindre der staar nogen ved hans Side til at tage Ansvaret paa en ny Regerings Vegne. Derfor var det forkert handlet af Zahle og hans Kolleger, at de straks tog Kongens »Afskedigelse« af dem bogstaveligt og nægtede paa hans Opfordring at fungere indtil videre. I Virkeligheden blev paa denne Maade Danmark i det Døgn, der strakte sig fra 29. til 30. Marts 1920 uden ansvarlig Regering — og af dem, der hævdede allerstærkest at ville staa Vagt om Demokrati og Parlamentarisme, var Kongen pludselig blevet anerkendt som enevældig!

»Socialdemokraten« forkyndte straks i et Ekstranummer med vældige Bogstaver:

»Kongen begaar Statskup. — Kongen har afskediget Ministeriet Zahle. — Et Ministerium Neergaard ventes dannet mod Folkeflertallet. — Landet foran politisk og økonomisk Kaos.«

Den voldsomme Trang hos Bladets Redaktør, F. J. Borgbjerg, til at brøle saa højt som muligt fik Udløsning i et saadant Raab ud over de københavnske Forstæder, og Bevægelse blev der selvfølgelig i Hovedstaden. Det var en Misforstaaelse, at Neergaard vilde danne det nye Ministerium; han var samme

*) Efter Grundlovens Ikrafttræden 1918 har Ministeriets Chef Titel af Statsminister, ikke som tidligere Konsejlpræsident.

Dag blevet kaldt til Kongen, men Venstres Ledere ønskede ikke at blive Ministre, før Befolkningen havde udtalt sig gennem et Folketingsvalg. J. C. Christensen var samme Dag Taler ved et Møde i Kerteminde, hvor han betegnede Kongen som en forfatningstro Mand og fastslog, at det hele drejede sig om at faa et Valg, hvor det kunde blive afgjort, hvem der havde Flertallet bag sig og derfor Adkomst til Regeringsmagten. »Og lad os saa føre Kampen med aaben Pande«, føjede han til, og som en Bekræftelse bad han sine Tilhørere synge: »I alle de Riger og Lande . . .«

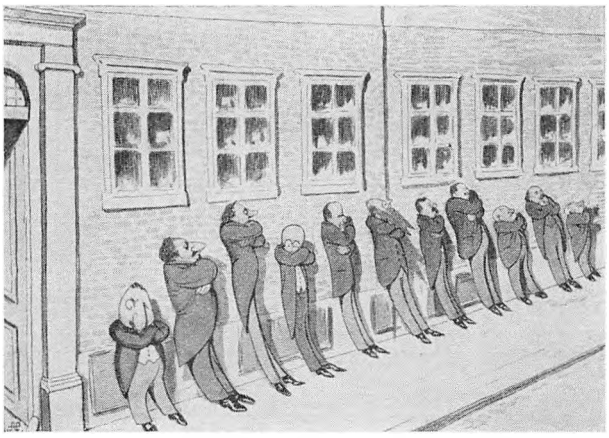

»Armene overkors«. — Hans Majestæt Kongen har anmodet Ministeriet om at fungere videre. Satire i »Klods-Hans« af Alfred Schmidt.

Mod den socialdemokratiske og radikale Tale om »Statskup« hævdede Venstre sammen med de Konservative den Opfattelse, at der forelaa en konstitutionelt og parlamentarisk fuldt korrekt kongelig Handling med det Formaal at konstatere, hvad der var den virkelige Stemning i Befolkningen og det sande Styrkeforhold mellem Partierne. Til Gengæld stempledes selvfølgelig J. C. Christensen som den egentlige »Kupmager«, der ved sin sædvanlige List havde fremkaldt disse Begivenheder, og da han rejste tilbage fra Kerteminde til København, forulempedes han paa Storebæltsfærgen med Skældsord og Trusler. Endnu om Aftenen den 29. Marts vedtog de socialdemokratiske Foreninger og Fagforbund i København en Resolution om Iværksættelse af Generalstrejke, saafremt der ikke inden Tirsdag Formiddag den 30. Marts Kl. 9½ var blevet givet Løfte af Kongen om at genindsætte Ministeriet Zahle.

Kongen nægtede at bøje sig for Truslen, erklærede, at han efter Valget vilde tage en Regering i Overensstemmelse med Flertallet i det nye Folketing og udnævnte 30. Marts som foreløbigt Forretningsministerium en Regering med Højesteretssagfører Otto Liebe som Chef og helt bestaaende af Ikke-Politikere, saaledes den meget kendte Kirurg Thorkild Rovsing som Undervisningsminister. Først nu kom Ministeriet Zahles Afskedigelse til at foreligge i gyldig Form med den nye Statsministers Underskrift. Samme Dag vedtog den socialdemokratiske Rigsdagsgruppe et Opraab, der manede Folket til Kamp

Ministeriet Liebe.

mod »Chauvinisme« og »krigsfarlige Eventyr«, men for Republik og »dybtgaaende sociale Reformer«.

Dagen efter Ministeriets Liebes Tiltræden, altsaa 31. Marts, blev det i Statsraad besluttet at opløse Folketinget allerede fra 21. April og holde Valg 22. April. Samme Dag — Dagen før Skærtorsdag — proklamerede De samvirkende Fagforbund Generalstrejke »med det Formaal at fremtvinge Rigsdagens Indkaldelse, Tilvejebringelse af en ny Valglov og derefter Valg paa ærligt Grundlag«. Her var altsaa krævet ikke Ministeriet Zahles Genindsættelse, men blot en ny Valglov, bygget paa ren Forholdstalsvalgmaade, og saaledes forelaa en Mulighed for Forlig. Fra ledende Mænd i Københavns Handels- og Bankverden udfoldedes der straks Bestræbelser for Forlig. Strejketruslen vakte Forargelse og ogsaa Ængstelse; Mand og Mand imellem blev der talt om, at nu stod man overfor den danske Revolution; Folk i København hamstrede Varer som i sin Tid ved Verdenskrigens Udbrud. Strejken skulde træde i Kraft Tirsdagen efter Paaske, men blev delvis iværksat med det samme, saaledes af Typograferne ved de »borgerlige« Blade, hvad der syntes Vold mod Ytringsfriheden.

Mellem de socialdemokratiske Førere og Regeringen kom det snart til Forhandlinger, der dog ikke straks vilde føre over til bredere politisk Drøftelse mellem Partierne. Venstre nægtede for sit Vedkommende at deltage i »Handel om Valglov og Generalstrejke«. Folketingets Formand, Venstremanden Pedersen-Nyskov, vilde ikke følge radikale Opfordringer til at kalde Rigsdagen hjem fra dens Paaskeferie. Endnu Langfredag 2. April saa det ud, som om Krisen var blevet skærpet. I København var der umaadelig Bevægelse, og der lød Skrig om »Republik« paa Gader og Pladser, men værre var det hele dog ikke, end at Kong Christian X ganske rolig hver Morgen under den hele Krise red sit sædvanlige Morgenridt.

Ogsaa ude i Landet var der Røre paa en Maade som ikke længe set. Der var blandt Venstres Talsmænd og Vælgere en kampivrig Stemning, en levende Vilje til at modstaa dem, der ligesom vilde sætte Vold mod en Afgørelse ved Stemmesedlen.

Det skadede det radikale Parti og dets Hovedorgan »Politiken« i høj Grad, at de gav deres Tilslutning til Generalstrejken; for Krisens Udfald blev det bestemmende, at der i Hovedstadens Befolkning var en saa stor Skræk for at se Strejken som fuld Virkelighed. Paaskelørdag Eftermiddag samledes Københavns Borgerrepræsentation og vedtog en Henvendelse til Kongen om at afværge Krisen og udnævne en Regering med parlamentarisk Tilslutning og »uden Ansvar for den opstaaede Strid«. Et Flertal af Borgerrepræsentanter — Socialdemokrater, Radikale og Kristelig-Sociale — stemte for denne Resolution og begav sig derpaa efter det historiske Forbillede fra Martsdagene 1848 i Spidsen for et mægtigt Folketog til Amalienborg, hvor de personlig overbragte den til Kongen, der lovede at tage den under Overvejelse. Umiddelbart derefter blev Kongen opsøgt af Repræsentanter for Borgerrepræsentationens »borgerlige« Gruppe, der ikke havde ønsket at stemme for Resolutionen, men mundtlig indtrængende bad om, at der maatte blive indledet Forhandlinger med Rigsdagens Partiførere. Denne »borgerlige« Henvendelse var dikteret af en Frygt, som blev af væsentlig Betydning for »Paaskekrisen«s Afslutning.

Overfor det samlede Pres fra Københavns Kommunalbestyrelse gav Kongen efter, og den følgende Nat lod han paa Amalienborg afholde et Raad af ledende Politikere, deriblandt J. C. Christensen, Stauning og Ove Rode. Resultatet blev et Tilsagn fra alle Partier om at støtte et Ministerium, hvis Opgave

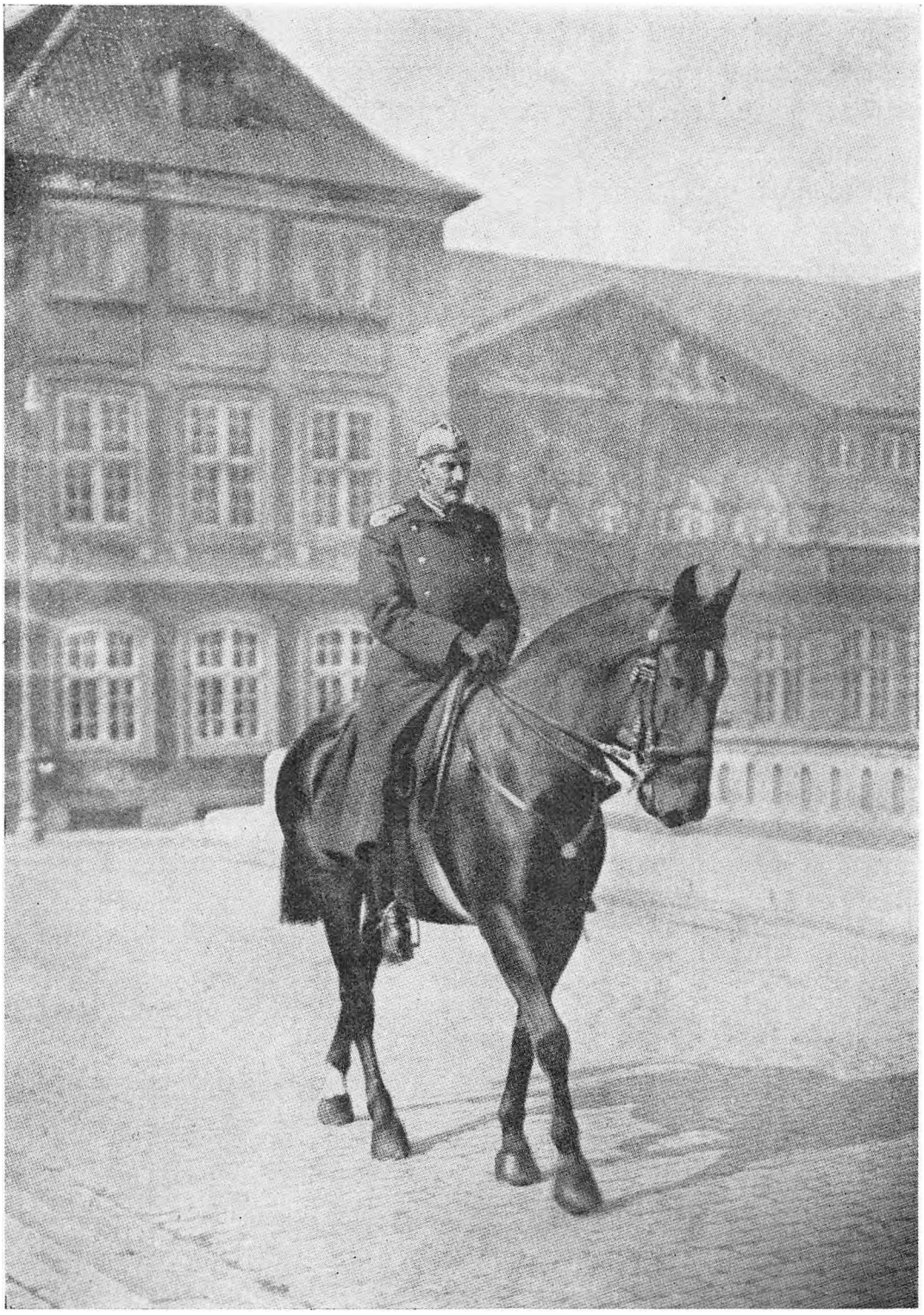

Kongen paa sin daglige Ridetur.

det skulde være at indkalde Rigsdagen, genoptage Valglovsforhandlingerne og derefter afholde Valg, fremdeles, at Statsminister Liebe, i Overensstemmelse med de Radikales og Socialdemokraternes Krav, men mod Venstres og de Konservatives Ønske, efter Kongens Henstilling gav en Erklæring om, at han vilde træde tilbage.

Socialdemokraterne kunde med nogen Ret betragte Afgørelsen som en Sejr, men afblæste dog ikke Generalstrejken, før det ved Forlig mellem De samvirkende Fagforbund og Arbejdsgiverforeningen var lykkedes at faa afværget en Generallock-out, som Arbejdsgiverne havde givet Varsel om nogen Tid i Forvejen; ved Forliget opnaaede Arbejderne, at de gældende Lønninger i det hele blev bevaret uforandret. Det kunde da næsten se ud, som om Arbejderklassen i enhver Henseende var i Stand til at diktere det øvrige Land sine Betingelser. Følelsen heraf styrkede imidlertid en kraftig modgaaende Bevægelse, der i høj Grad skulde blive Støtte for Venstre. J. C. Christensen udtrykte straks efter Krisens Afslutning en vis Spot over »det gode Borgerskab«s Nervøsitet og erklærede, »at det vilde have været bedre at tage Stødet straks«. Han vandt ved saadanne Ord i mange Kredse øget Agtelse som en stærk Mand, der nu kunde være Brug for.

Anden Paaskedag, den 5. April, udnævntes til Afløsning af det altsaa yderst kortvarige Ministerium Liebe et nyt Forretningsministerium med Overformynder M. P. Friis som Chef og mest bestaaende af Embedsmænd, derimellem to Socialdemokrater. Denne Regering saa sin Hovedopgave i at faa gennemført den Valglov med fuld Forholdstalsvalgmaade, der allerede var blevet foreslaaet af den radikale Regering. Derimod nøjedes Ministeriet Friis i Grænsespørgsmaalet med at tilkendegive overfor Stormagterne et Ønske om, at det ikke maatte blive endelig afgjort, før der var udgaaet en ny Regering af det forestaaende Folketingsvalg. Efter at Rigsdagen var vendt tilbage fra Paaskeferie, vedtog Folketinget paa et Søndagsmøde 11. April den ny Valglov; forud gik en yderst voldsom Debat, der ikke mindst formede sig som et Opgør mellem J. C. Christensen og Socialdemokraterne. Venstre gik mod Valgloven og tilkendegav dermed sin Uvilje mod Forholdstalsvalgmaaden, der nu endelig gennemførtes helt i den siden anvendte, indviklede Form med »Opstilling« i Enkeltmandskredse og Valg i Amtskredse og med Suppleringsmandater til Sikring af Partiernes forholdsmæssige Repræsentation. Det var jo at forudse, at den nye Valgordning vilde svække Venstres Valgchancer.

Valget var blevet udskudt til 26. April. Det var ikke det sønderjyske Spørgsmaal, der kom til at præge Valgkampen; udtrykkeligt blev det af Talsmænd for Venstre fremhævet, at Valget ikke drejede sig herom, og J. C. Christensen erklærede, at Venstre ønskede en Løsning paa Nationalitetens og Selvbestemmelsens Grund, men ganske vist tillige vilde støtte de Danske i 2. Zone i deres Bestræbelse for at sikre deres folkelige Fremtid, eventuelt gennem foreløbig »Internationalisering« af deres Afstemningsomraade. Det var meget mere den sociale og økonomiske Situation, der skabte Valgets Modsætninger. Det, der ikke mindst gjorde Indtryk, var, at Havnearbejdere og Søfolk, der stod udenfor De samvirkende Fagforbund, fortsatte en paabegyndt Strejke i to Maaneder efter den almindelige Strejkes Afblæsning; der var desuden hos Landmænd og næringsdrivende Byfolk opsamlet Nag mod dem, der havde gennemført en saa vidtgaaende Reguleringspolitik, megen Frygt for, at denne Politik skulde blive fortsat gennem en planmæssig Socialisering. Ganske særlig var dog maaske Valgets Udfald et Svar fra Folkeflertallet til dem, der havde dristet sig til at bruge Strejke som Vaaben i den politiske Strid og til at ønske Republik indført.

81% af Vælgerne stemte ved Folketingsvalget. Venstre opnaaede 351.000 Stemmer og 48 Mandater (hvortil kom det færøske som det 49.), medens de tilsvarende Tal for Socialdemokratiet var 300.000 og 42. De Konservative fik 201.000 Stemmer og 28 Mandater, de Radikale henholdsvis 122.000 og 17, Erhvervspartiet 29.000 og 4. Der var Fremgang for Socialdemokratiet, men dog havde Venstre øget sit Forspring for dem og stod som Valgets egentlige Sejrherrer.

De Radikale havde maattet bøde for Ministeriet Zahles Reguleringer og vel ikke mindst for deres Tilslutning til den socialdemokratiske Generalstrejke og Tanken om Republikkens Indførelse med næsten en Halvering af deres Partigruppe; deres Nederlag var katastrofalt, men det skulde vise sig forhastet, som nogle gjorde, at anse det for tilintetgørende. Ogsaa herefter bevarede det lille behændige Parti stadig sin taktisk heldige Plads mellem de to største Partier: Venstre og Socialdemokratiet, der hvert for sig repræsenterede meget brede Lag af den danske Befolkning. Og hermed var i denne for det radikale Parti saa kritiske Stund ogsaa givet Anvisning paa, hvor der kunde søges en vis idémæssig Fornyelse i Partiets Agitation; det laa jo nær at proklamere sig som dem, der under skærpede Modsætninger var kaldet til at bygge Bro

og skabe Forsoning — altsaa egentlig et udpræget Moderationens Ideal, stillet op som »Radikalismen«s Ledestjerne, men ikke uden Muligheder for en vis Virkning.

Foreløbig betød Folketingsvalget den 26. April 1920, at den Magtperiode for de Radikale, der var blevet indledet ved Grundlovsvalget 1913, stod som uigenkaldeligt afsluttet. Det blev bekræftet af Folket selv, at Ministeriet Zahles Afskedigelse ikke havde fundet Sted paa Trods af Folkeflertallet, men havde været demokratisk set berettiget. Landets Styre maatte nu paa ny gaa over til Venstre, og under den Forudsætning, at der mellem Venstre og de Konservative kunde blive et »borgerligt Samarbejde«, hvorved den sidstnævnte blev Støttepunkt for Venstres Regering, ligesom Socialdemokratiet havde været det for den radikale. Det var paa Forhaand givet, at de Konservative vilde yde Venstre en saadan Støtte.

LITTERATUR:

Det danske Folks Historie (1929), hvor Tiden fra Ministeriet Zahles Udnævnelse til dets Afskedigelse er behandlet af P. Munch, den følgende Tid af Hans Jensen. — P. Engestoft og F. Wendt: Haandbog i Danmarks politiske Historie fra 1814 til 1933 (1934). — Dansk biografisk Leksikon, Udgave (1933 ff.). — M. Hartling: Danmarks liberale Ungdom (1933). — E. Wiinblad og Alsing Andersen: Det danske Socialdemokratis Historie I—II (1921). — Alfred Bindslev: Konservatismens Historie i Danmark fra 1848 til 1936 II (1938). — Einar Cohn: Danmark under den store Krig (1928). — Ove Rode: I Krigens Vendetegn (1921). — Alex. Foss: I Krigsaarene 1914—19 (1920). — Chr. Sonne: Min Livsmelodi (1938).

En aktmæssig Fremstilling af Nordslesvigs Genforening med Danmark (systematisk Gengivelse af alle de vigtigste Dokumenter og Forhandlinger) foreligger i den af Franz von Jessen redigerede Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie II (1938). En fortællende Fremstilling er givet af Hans Lund i Sønderjyllands Historie V.

Ove Rode: Paaskekrisen 1920 (i »Tilskueren« og som særligt Skrift 1926).

Iøvrig foreligger som værdifulde Kilder til den omhandlede Periodes Historie en stor Mængde Tryksager fra Tiden, først og fremmest Rigsdagstidender, Rigsdagsaarbøger, Kommissionsbetænkninger og endelig det store Stof i Aviser og Blade. Da J. C. Christensen ubestridt indtog Pladsen som den egentlige Fører for Venstre, har det Ugeblad, han fra 1910—17 udgav, »Tiden«, en ganske særlig Interesse. M. H. t. Indhold og Formaal svarede det i nogen Maade til Sophus Høgsbros for sin Tid saa betydningsfulde »Dansk Folketidende«, og det kan nu for den politiske Historiker have en noget tilsvarende Betydning som Kildeskrift vedrørende Venstres Historie i de paagældende Aar.

Af utrykt Stof er benyttet Partiprotokoller i Venstres Sekretariat.

NIENDE AFSNIT

UNDER DET ANDET MINISTERIUM NEERGAARD OG UNDER DET FØRSTE MINISTERIUM STAUNING

DET ANDET MINISTERIUM NEERGAARD
GENFORENINGEN

Under Paaskeforhandlingerne paa Amalienborg skal J. C. Christensen have sagt til Kongen: »Deres Majestæt ved, at jeg ikke ønsker at blive Minister«. Og ganske sikkert nærede han nu ikke noget særligt Ønske om at komme saa stærkt i Forgrunden. J. C. Christensen vilde have været selvskreven til at danne det Ministerium af Venstre med Støtte fra de Konservative, som var den nødvendige og naturlige Følge af Folketingsvalget 26. April 1920. Han ønskede imidlertid ikke at blive Statsminister, og det blev da efter hans Ønske med Partiets Tilslutning N. Neergaard, der den 4. Maj for anden Gang udnævntes til Chef for en Venstreregering. Han blev selv Finansminister (ligesom 1908 og 1910—13), medens J. C. Christensen blev Kirkeminister, Klaus Berntsen Forsvarsminister, Sigurd Berg Indenrigsminister (som 1905—08), Jacob Appel Undervisningsminister (som 1910—13), tidligere Gesandt i Rusland Harald Scavenius Udenrigsminister, tidligere Amtmand paa Færøerne Svenning Rytter Justitsminister, Grosserer Tyge Rothe Handelsminister, tidligere Landbrugsskoleforstander, Godsejer Th. Madsen-Mygdal Landbrugsminister, M. N. Slebsager Trafikminister.

Den første store Opgave for dette Ministerium var, ved Siden af at sikre Arbejdsroen i Landet gennem endelig Standsning af Strejkebevægelsen, den at fuldbyrde Genforeningen. Det var i dette Spørgsmaal aldeles ikke Meningen at gøre noget, der var principielt forskelligt fra, hvad den radikale Regering havde tilsigtet. Den ny Udenrigsminister fastslog, at alle danske Regeringer, uanset Partifarve, maatte væsentlig føre den samme Udenrigspolitik. Han udtrykte det saaledes: »Den radikale Regering havde absolut ikke nogen selvstændig Udenrigspolitik, lige saa lidt som Venstre har det, alle skiftende Udenrigsministre siden 64 har fulgt den af Landets geografiske og andre Forhold betingede Politik, hvilket vil sige: den ligelige Neutralitetspolitik«.

I Modsætning til Ministeriet Zahle kunde dog Ministeriet Neergaard tænke sig af Hensyn til de Danske syd for Grænsen at gaa med til den under Valg-

kampen drøftede Internationalisering af Flensborg og den øvrige 2. Zone, en Ordning, hvorved det nævnte Omraade i en Række Aar skulde organiseres som særligt Statsomraade og med lige betryggende Rettigheder for dansk og tysk Nationalitet. Den internationale Kommission, der var blevet nedsat for med Sæde i Flensborg at gøre Indstilling vedrørende den nye Grænse, havde allerede underskrevet sit Forslag 16. April; det gik ud paa, at Grænsen skulde i Overensstemmelse med Afstemningernes Resultat i det væsentlige følge Skellet mellem 1. og 2. Zone. Som ovenfor nævnt fik Ministeriet Friis den endelige Afgørelse i Grænsespørgsmaalet udskudt, til der var dannet en ny Regering i Henhold til Valgresultatet. Saa hurtigt som muligt efter Ministeriet Neergaards Tiltrædelse instruerede Udenrigsminister Scavenius den danske Gesandt i Paris om, at Regeringen ikke kunde gaa med til efter den stedfundne Afstemning at forlange 2. Zones Genforening med Danmark, heller ikke til at kræve Garantier for det danske Mindretal i Mellemslesvig, da det kunde føre til uheldige Modkrav fra Tysklands Side med Hensyn til det tyske Mindretal i Danmark; derimod vilde man med Tak modtage en Internationalisering af

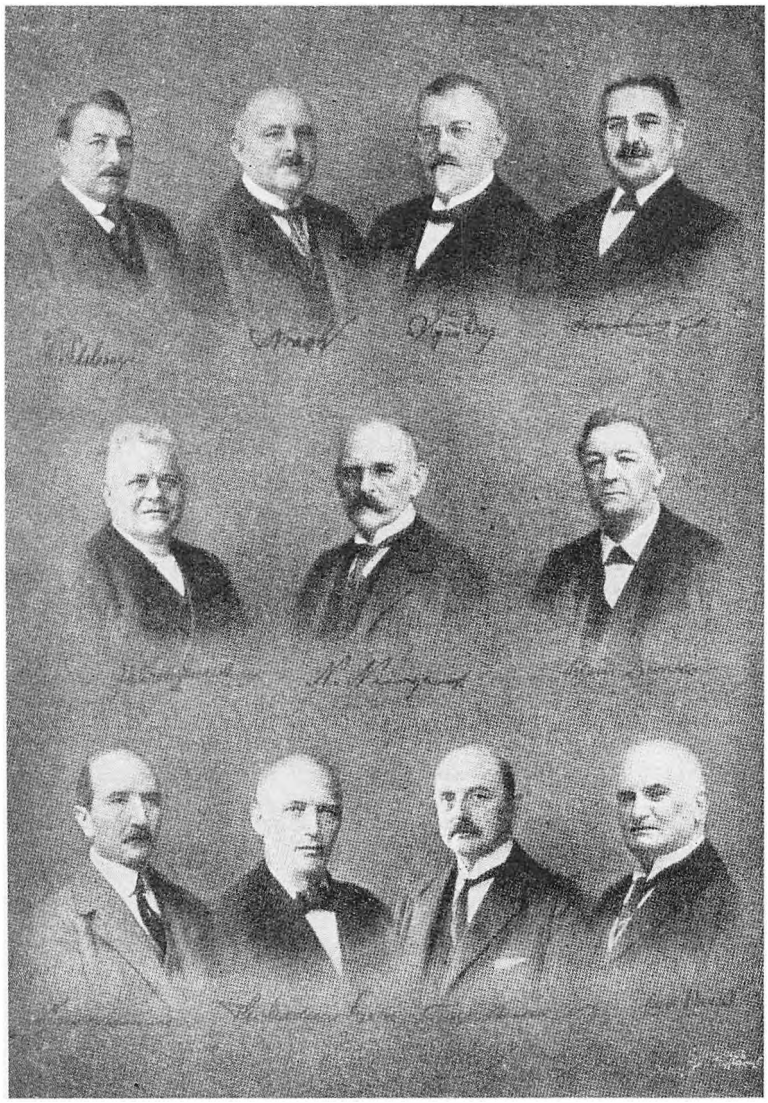

Ministeriet Neergaard:
Slebsager. Kragh. Sigurd Berg. Rytter.
J. C. Christensen. Neergaard. Kl. Berntsen.
Harald Scavenius. Madsen-Mygdal. Rothe. Jac. Appel.

2. Zone. I denne Aand skulde Gesandten forholde sig overfor en Delegation af Mellemslesvigere, der ventedes til Paris. Denne Delegation ankom først hertil, da den endelige Afgørelse var truffet.

Venstres Regering optraadte altsaa yderst forsigtigt i Grænsespørgsmaalet og ønskede at følge en sikker national Linje paa Grundlag af Selvbestemmelsesret; men sin Interesse for Mellemslesvigerne viste den ved at sende den juridiske Professor Fr. Vinding Kruse til Paris for at bistaa den mellemslesvigske Delegation med Raad og Daad. Der var imidlertid intet at udrette.

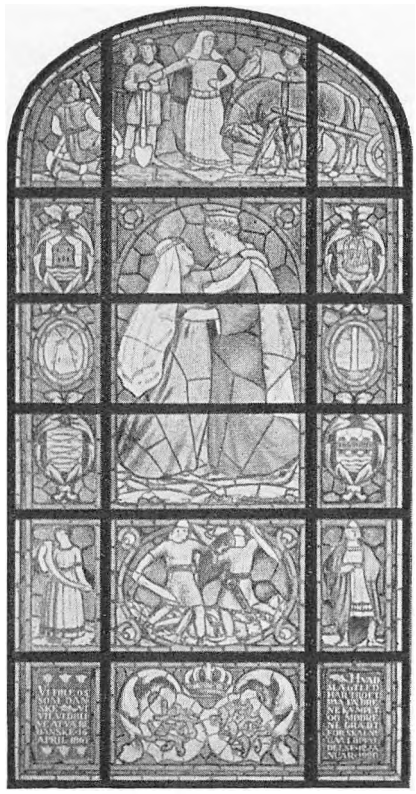

Genforeningsruden i Rigsdagen.

Allerede den 8. Maj vedtoges det paa Fredskonferencen at følge den internationale Kommissions Indstilling, omend denne Beslutning først kom til at foreligge endelig redigeret 26. Maj. 15. Juni blev den officielt kundgjort for Danmark og Tyskland og fra denne Dag kunde Danmark altsaa regnes at være i faktisk Besiddelse af Nordslesvig. Allerede 5. Maj var Landsdelen blevet besat af det danske Militær, og 20. Maj var dansk Mønt og Postvæsen blevet indført. 25. og 26. Juni vedtog den danske Rigsdag enstemmigt Loven om de sønderjyske Landsdeles Indlemmelse i Danmark. 5. Juli underskreves i det franske Udenrigsministerium en Traktat mellem det britiske Rige, Frankrig, Italien og Japan paa den ene, Danmark paa den anden Side hvorved den fulde Overdragelse, regnet fra 15. Juni, af Nordslesvig til Danmark blev højtidelig bekræftet. Det havde været Meningen, at Tyskland ogsaa skulde have givet sin Underskrift; men det skete hverken nu eller senere. Fredag den 9. Juli Kl. 10½ om Formiddagen underskrev Kong Christian X paa Amalienborg Traktaten mellem Danmark og de Allierede og de af Rigsdagen vedtagne Love om Indlemmelse af de sønderjyske Landsdele. Samme Dag fejredes Genforeningen rundt om i Landet med Klokkeringning, Takkegudstjenester og Folkefester.

10. Juli Kl. 9,20 Formiddag red Kongen paa den hvide Hest, som til Opfyldelse af et romantisk Folkesagn var blevet udtaget hertil, over den gamle

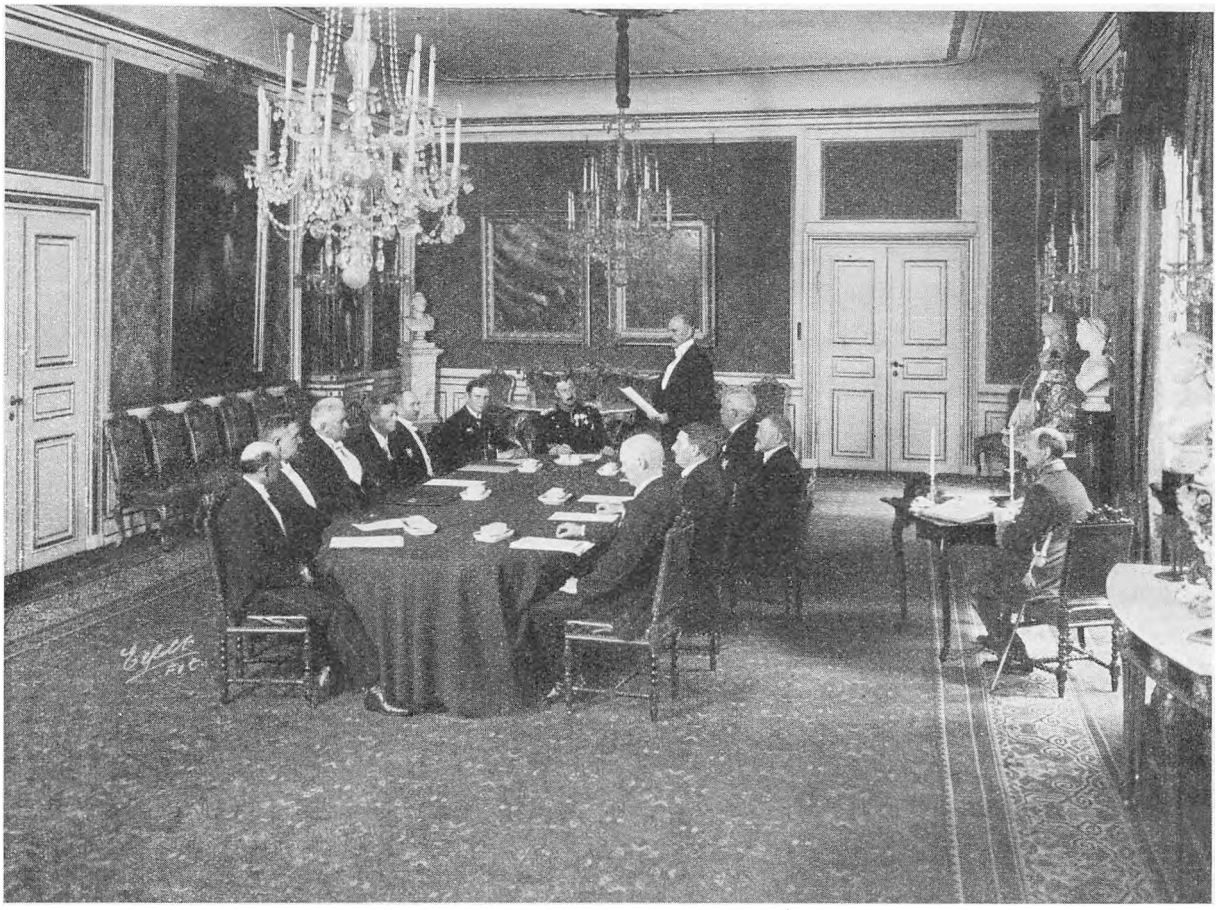

Genforeningsloven vedtages i Statsraadet d. 9. Juli 1920.

Grænse ved Frederiksdal paa Landevejen mellem Kolding og Haderslev. Det var ved Begyndelsen af sit Indtog, at Kongen, ledet af en lykkelig Indskydelse, tog en lille Pige blandt Tilskuerne op til sig paa Hesten og saaledes paa en Maade, der greb alle, i den højtidelige Stund skabte som et levende Symbol paa det ny Møde mellem Danmark og Sønderjylland — mellem »Moderen og en Datter dybt begrædt«.

11. Juli holdtes paa Dybbøl det største og mærkeligste Folkemøde, der var set i Danmark, med Deltagelse af Kongehus, Regering og Rigsdag, ledende Mænd i alle Stillinger, Veteraner fra 1864, en hundredtusindtallig Skare fra alle Egne nord og syd for den gamle Grænse. Festens Hovedtaler, Grev O. D. Schack-Schackenborg, fandt med genial Sikkerhed de rette Udtryk for Sønderjydernes Hyldest til Konge og Dronning, og Kongens Svar var paa een Gang en bevæget Tak og en hjertelig Velkomsthilsen. Blandt de andre Talere var naturligvis ogsaa Statsministeren.

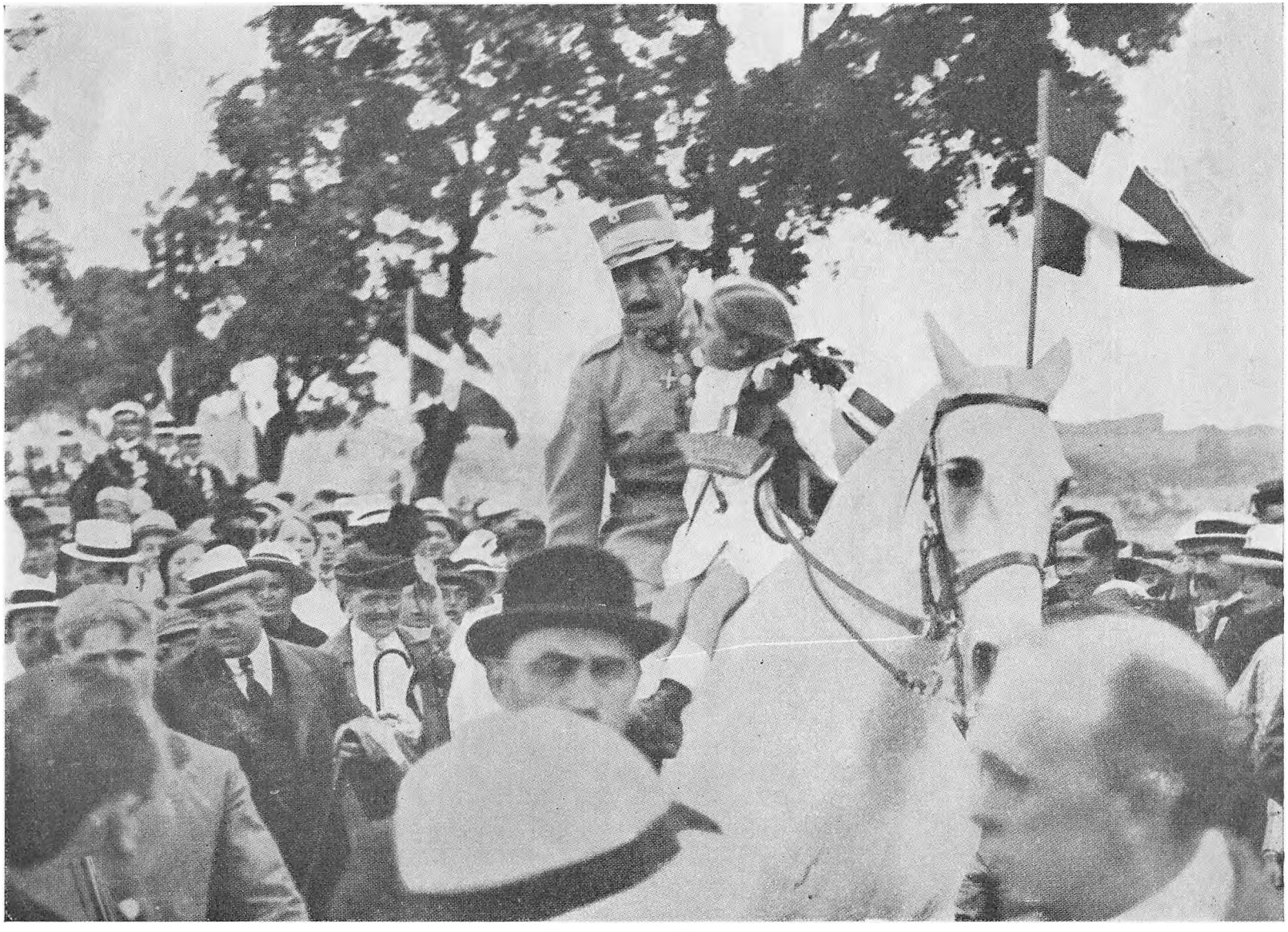

Kongens Ridt over Grænsen.

N. Neergaards korte Tale lød saaledes:

»Det er mig en kær Pligt paa den danske Regerings Vegne at takke for de Velkomstord, der blev sagt ogsaa til os. Takken fylder vort Sind i disse eventyrlige Dage, hvor vore Hjerter fyldes med Glæde. 6000 Sønner maatte Sønderjylland ofre, men Offeret har ikke været forgæves, og Sønderjylland har rejst sig igen med Genfødelsens Styrke. Det vil faa Betydning for os langt ud i Fremtiden, og Dybbølbanke vil ikke mere være alle Danskes Smertensvej.

Det skylder vi at sige de danske Veteraner en dybfølt Tak for. Hvis der ikke var kæmpet her imod Haab og dog med Haab om, at denne Dag vilde komme, vilde det store ikke være sket; men trods al Gensynsglæde maa vi ogsaa tænke paa dem, der har kæmpet saa trofast og udholdende som nogen. Og det kan jeg sige paa Regeringens Vegne, ja, jeg kan sige paa hele det danske Folks Vegne: *de skal ikke blive glemt.*«

De sidste Ord skulde i den følgende Tid atter og atter blive citeret som Udtryk for den Forpligtelse, det danske Folk i denne højtidelige Stund havde vedgaaet overfor Danskhedens svært stillede Forposter syd for den nye Grænse.

Efter Neergaard talte Folketingets Formand, Pedersen-Nyskov, der takkede Sønderjyderne for deres vidunderlige Trofasthed gennem Tiderne, der havde muliggjort, at man kunde opleve denne Dag. Danmark var, sagde han, blevet rigere, blevet større, blevet bedre, og det var umuligt at tænke sig, at en Begivenhed som denne ikke skulde virke paa et Folk, saa at det blev et bedre Folk.

Det var med Føje, rent bortset fra de ydre Stillinger, der gav Adkomsten, at der lød Ord fra ledende Venstremænd i den store historiske Stund, der udtrykte den endelige Virkeliggørelse af Genforeningen mellem Sønderjylland og Danmark. Selvfølgelig hverken kunde eller vilde Venstre nogensinde tilegne sig mere end andre Partier den nationale Sag i Sønderjylland. Dog maa det for en historisk Betragtning være indlysende, at der var nært aandeligt Slægtskab mellem paa den ene Side Drivkræfterne for den hele Venstrebevægelse i det gamle »Kongerige« og paa den anden Side den Trang, der fra først af havde rejst Nordslesvigs Bønder til Kamp mod et Embedsvælde og til Forsvar for Modersmaal og naturlige nationale Rettigheder. Idéer om Frihed og Folkestyre, i Overensstemmelse med bærende Idealer i det 19. Aarhundredes historiske Udvikling, havde været bestemmende for det ene saa vel som for